

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra ekonomiky

Bakalářská práce

**Typologie bývalých zemí Sovětského Svazu dle
ekonomické úrovně a demografického vývoje**

Lebedenko Nikita

© 2019 ČZU v Praze

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Nikita Lebedenko

Podnikání a administrativa

Název práce

Typologie bývalých zemí Sovětského Svazu dle ekonomické úrovně a demografického vývoje

Název anglicky

Typology of the former Soviet Union countries according to the economic level and demographic development

Cíle práce

Hlavním cílem BP je analýza a komparace ekonomické (sociální) úrovně nástupnických zemí Sovětského Svazu a vytvoření odpovídající typologie ve světovém měřítku.

Metodika

V teoretické části práce budou uvedena relevantní teoretická východiska, ekonomická a demografická terminologie a souvztažnosti. Dále budou zvoleny pro účely BP vhodné časové, prostorové a věcné parametry včetně odpovídajících statistických metod.

V praktické části budou identifikovány zásadní informační zdroje, vytvořena a naplněna relevantní soustava ekonomických a demografických ukazatelů a na základě jejich relace vytvořena odpovídající typologie vybraných zemí.

Doporučený rozsah práce

40 – 50 s.

Klíčová slova

SSSR, nástupnické státy, typologie, ekonomická úroveň, demografický vývoj, komparace

Doporučené zdroje informací

CIHELKOVÁ, E. *Aktuální otázky světové ekonomiky : proměny a governance*. Praha: Professional Publishing, 2012. ISBN 978-80-7431-104-8.

FOLTÝN, J. – JENÍČEK, V. *Globální problémy světa : v ekonomických souvislostech*. V Praze: C.H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-326-4.

KLUFOVÁ, R. – POLÁKOVÁ, Z. *Demografické metody a analýzy : demografie české a slovenské populace*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. ISBN 978-80-7357-546-5.

KRUGMAN, P R. – MELITZ, M J. – OBSTFELD, M. *International economics : theory and policy*. Boston ; Harlow: Pearson Education, 2015. ISBN 978-1-292-01955-0.

KUNA, Z. *Demografický a potravinový problém světa*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. ISBN 978-80-7357-588-5.

SAMUELSON, P A. – NORDHAUS, W D. *Ekonomie : 19. vydání*. Praha: NS Svoboda, 2013. ISBN 978-80-205-0629-0.

Předběžný termín obhajoby

2018/19 LS – PEF

Vedoucí práce

prof. Ing. Miroslav Svatoš, CSc.

Garantující pracoviště

Katedra ekonomiky

Elektronicky schváleno dne 3. 10. 2018

prof. Ing. Miroslav Svatoš, CSc.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 19. 10. 2018

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 13. 03. 2019

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci „**Typologie bývalých zemí Sovětského Svazu dle ekonomické úrovně a demografického vývoje**“ jsem vypracoval samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních pramenů, které jsou v práci citovány a uvedeny v seznamu použitých zdrojů na konci textu. Jako autor uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 15.03.19

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval Prof. Ing. Miroslavu Svatošovi, Csc., vedoucímu mé bakalářské práce, za cenné rady a trpělivost. Velké poděkování patří také mé rodině, která mne během celého studia podporovala a nikdy neváhala podat pomocnou ruku

Typologie bývalých zemí Sovětského Svazu dle ekonomické úrovně a demografického vývoje

Abstrakt

Cílem této bakalářské práce je porovnání a analýza základních typů států světové ekonomiky a postsovětských republik, srovnání jejich charakteru a úrovní sociálně-ekonomického a demografického vývoje. Nejprve bude představena historie rozvoje postsovětských republik v mezinárodní ekonomice a klasifikace hospodářských systémů z hlediska výzkumu mezinárodních organizací. Druhá část práce se zabývá vymezením základních ekonomických pojmů, rozdělením států na skupiny podle ekonomické úrovně. V poslední části budou rozebrány demografické ukazatele. Závěr se věnuje vzájemnému porovnání států bývalého Sovětského svazu z hlediska ekonomického a demografického vývoje pomocí statistiky a analytiky.

Klíčová slova: SSSR, nástupnické státy, typologie, ekonomická úroveň, demografický vývoj, komparace

Typology of the former Soviet Union countries according to the economic level and demographic development

Abstract

The aim of this bachelor thesis is to compare and perform an analysis of basic types of states of world economy and post-Soviet states, their character and level of socio-economic and demographic development.

Firstly, will be submitted to history of development of post-Soviet republic in the international economy and the classification of economic systems from the point of view of research of international organizations will be presented. The second part deals with the definition of basic economic concepts and the breakdown of the states into groups by economic level. In the last part will be discussed demographic elements. The closure will be devoted to comparing post-Soviet states between themselves in terms of economic and demographic developments through statistics and analytics.

Keywords: USSR, successor states, typology, economic level, demographic development, comparison

Obsah

1 Úvod.....	11
2 Cíl práce a metodika	13
2.1 Cíl práce	13
2.2 Metodika	13
3 Historie rozvoje států bývalého SSSR na mezinárodní scéně.....	15
3.1 Situace ve světovém hospodářství na počátku 20. století	15
3.2 Sovětský svaz v poválečném období a obnovení vnitrostátní ekonomiky (1945–1991) 15	
3.2.1 Období „vzletu“	17
3.2.2 Období „stagnace“	18
3.2.3 Období krize a změny socioekonomického systému	19
3.3 Vývoj ekonomik v současnosti na příkladu postsovětských republik	20
4 Vymezení základních ekonomických ukazatelů a demografických prvků.....	21
4.1 Pojem hrubého domácího produktu	21
4.1.1 HDP v mezinárodním srovnání.....	23
4.2 HND a jeho fungování	24
4.2.1 Typologie států světa dle HND.....	25
4.3 Inflace.....	25
4.3.1 Míra inflace.....	26
4.4 Zahraniční obchod.....	26
4.5 Pohyb obyvatelstva	27
4.5.1 Přirozený pohyb.....	27
4.5.2 Mechanický pohyb.....	29
5 Vypracované statistické údaje na základě vybraných ekonomických ukazatelů	30
5.1.1 HDP	30
5.1.2 Vývoj HDP států bývalého Sovětského svazu v časovém rozmezí.....	30
5.1.3 Typologie zemí bývalého SSSR podle výše hrubého domácího produktu	32
5.2 HND	33
5.2.1 Vývoj zemí bývalého Sovětského svazu na základě HND.....	34
5.3 Inflace.....	35
5.4 Zahraniční obchod: objem a saldo	38
6 Vypracované statistické údaje na základě vybraných demografických prvků a jejich struktura	42
6.1 Populace a přirozený přírůstek obyvatel	42
6.2 Vývoj porodnosti a úmrtnosti států bývalého SSSR v období 1970–2016.....	44

6.3	Migrace.....	46
6.4	Náboženské poměry ve státech bývalého SSSR	48
7	Závěr.....	50
8	Seznam použitých zdrojů.....	53

Seznam použitých zkratk

Soupis a definování zkratk.

HDP – hrubý domácí produkt

HND – hrubý národní důchod

SSSR - Svaz sovětských socialistických republik

MMF - Mezinárodní měnový fond

UNCTAD - Konference OSN o obchodu a rozvoji

OSN - Organizace spojených národů

NR – Národní Rada

EU – Evropská Unie

SNS - Společenství nezávislých států

OECD - Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj

WTO - Světová obchodní organizace

GATT - Všeobecná dohoda o clech a obchodu

RSFSR - Ruská sovětská federativní socialistická republika

KSSS - Komunistická strana Sovětského svazu

SDR - Radě pro náboženské záležitosti

1 Úvod

Tato práce je věnována typologii zemí bývalého Sovětského svazu podle ekonomické úrovně a demografického vývoje. S důvodu toho, že svaz byl tvořen zeměmi s různými populacemi, ekonomickým, sociálním a vědeckým rozvojem, je velmi zajímavé jeho zkoumání v čase od vzniku a vývoj nástupnických států po jeho zániku.

Teoretická část sleduje historii vývoje ekonomiky a demografie Sovětského svazu tak, aby bylo pochopitelně, jaké typy ekonomických systémů se vyvinuly na počátku 20. století, jak byl obnoven SSSR po druhé světové válce, které etapy a reformy následovaly v poválečném období. Tato fakta následně v praktické části napomáhají objasnit, proč dochází k tak silným výkyvům statistických údajů. Dále jde prezentace rozdělení období let 1945–1991 do tří etap: „Vzlet“, „Stagnace“ a „Krise“, a to až do zániku Sovětského svazu a vzniku 15 nezávislých států.

V teoretické části budou dále vymezeny a vysvětleny makroekonomické ukazatele vybrané pro porovnávání zemí. Nejprve jde o HDP jako jeden z hlavních ukazatelů a HDP na obyvatele pro přesnější obraz ekonomického blahobytu země. Následuje HND a HND na obyvatele, dále je vymezena inflace a nakonec obchodní bilance prezentovaná v tématu zahraničního obchodu.

Práce se zabývá rovněž demografickými koncepty, jako jsou porodnost obyvatelstva (natalita), úmrtnost obyvatelstva (mortalita), mechanický růst a pokles populace. Praktická část bakalářské práce je rozdělena do dvou samostatných oddílů: vypracování statistických údajů na základě vybraných makroekonomických ukazatelů a demografických prvků, které jsou popsány v teoretické části. Uvedeny jsou statistiky narození a úmrtí v jednotlivých zemích v letech 1970–2016 a jejich srovnání se světovým průměrem.

Práce se také dotýká tématu migračního toku, kde v tabulkách sleduje změnu počtu migrantů. Na závěr se věnuje tématu náboženství, v němž ukazuje procentuální poměr věřících občanů k nevěřícím na území bývalého Sovětského svazu a souvislost náboženství s ekonomickým blahem země.

Tyto výpočty jsou důležité k jasnému pochopení ekonomické situace a demografického vývoje v zemích SSSR a později ve všech 15 samostatných suverénních státech. Informace rozsáhle čerpána ze zpráv a analytických materiálů Mezinárodního měnového fondu (MMF), Světové banky, Konference OSN o obchodu a rozvoji (UNCTAD) a z dokumentů dalších mezinárodních organizací. Statistickým základem studie byly publikace a elektronické databáze MMF (Směrnice o statistice obchodu, Mezinárodní finanční statistika, Výhled světové ekonomiky), dále Světové rozvojové indikátory, Globální rozvojové finance, OSN, UNCTAD a další oficiální organizace. V rámci bakalářské práce byl prostudován materiál různých autorů české i zahraniční literatury.

2 Cíl práce a metodika

2.1 Cíl práce

Hlavním cílem této bakalářské práce je analýza a komparace ekonomické úrovně postsovětských republik a jejich demografického vývoje v období od vzniku SSSR do současnosti na základě použité literatury a oficiálních zdrojů informací na internetu.

Dílčími cíli je sledování historie vývoje ekonomiky a demografie Sovětského svazu od jeho vzniku do jeho zániku, zkoumání trendů vývoje makroekonomických ukazatelů pro země bývalého Sovětského svazu mezi sebou a ve srovnání s velmocemi, analýza demografických údajů zemí SSSR ve dvou časových intervalech: do a po zániku Sovětského svazu.

2.2 Metodika

Pomocí využití vědeckých prací o Sovětském svazu sepsaných historiky a ekonomy jako jsou V. Lomshin, V. Kazarezov, V. Soloviev a jiní, bude věnována pozornost tomu, jaká byla ekonomická a demografická situace té doby, jaké reformy byly provedeny sovětskou vládou v letech 1941–1991 za účelem zlepšení celkové hospodářské situace země.

Teoretická část bude popisovat vybrané makroekonomické ukazatele, jako je HDP na obyvatele (tento ukazatel bude zvolen, protože s jeho pomocí lze vidět úspěch ekonomické aktivity, stupeň aktivity ekonomických činitelů a potenciální trendy makroekonomických procesů). Dále se věnuje HND na obyvatele (zohledňuje také příjmy občanů v zahraničí a cizinců v rámci země), míře inflace (další důležitý makroekonomický ukazatel znázorňující růst cenové hladiny v čase), zahraničnímu obchodu, kde bude popisováno pojetí exportu, dovozu a obchodní bilance. V další části objasňuje demografické ukazatele, jako je například přirozený pohyb obyvatelstva, ve kterém vysvětluje pojmy natalita a mortalita a zabývá se také mechanickým pohybem, kde popisuje migraci.

Pro popis trendů vývoje makroekonomických ukazatelů země bývalého Sovětského svazu budou použity statistické databáze Světové banky a OSN (UNdata), uvedeny grafy a tabulky, které podrobně budou upřesňovat trend růstu HDP na obyvatele Sovětského svazu

v letech 1970–1990. Údaje budou představovat absolutní ukazatele HDP na obyvatele a poměrné ukazatele tak, aby bylo jasné, jak se růst / pokles HDP v průběhu času změnil. Dále analýza bude srovnávat země po zániku Sovětského svazu na příkladu Ruska a velmocí v časovém intervalu 1991–2017, aby tak ukázala, jak se ekonomika typické země SSSR liší od velmocí. HND je rovněž bude popsán pomocí údajů Světové banky a OSN. Absolutní a poměrné veličiny HND budou prezentovány za účelem porovnání zemí bývalého SSSR mezi sebou, a to v letech 1970–1990. Pro určení ekonomické úrovně zemí bude analýza HND na obyvatele provedena podle klasifikace Světové banky, kde se země dělí na několik skupin podle důchodu.

Míra inflace se projevuje v období let 1993–2017. Budou srovnány země bývalého SSSR navzájem i ve vztahu k velmocím. Pro indikování změn v míře inflace v čase je v práci bude použit bazický index. Bude také zobrazen obrat zahraničního obchodu SSSR v letech 1950–1986 podle skupin zemí (v milionech rublů) a provedena analýza tempa přírůstku. Následně budou vybrány dvě země: Ukrajina, protože její zahraniční obchod byl zaměřen na zemědělský trh, a Estonsko jakožto země, která se připojila k Evropské Unii. Na jejich příkladu budou analyzovány ukazatele importu, exportu a bilance zahraničního obchodu.

Pro analýzu demografických údajů zemí nejprve bude popisována populace SSSR postsovětských republik v letech 1940–1976, 1991–2017 a porovnání tempa přírůstku v těchto dvou intervalech. Poté zobrazuje dynamiku vývoje míry porodnosti a úmrtnosti mezi zeměmi bývalého SSSR a světem v letech 1970, 1980, 1991, 2001, 2016. Následně bude provedena analýza migrace, pomocí které odhaluje, jaké procento populace v zemích bývalého Sovětského svazu tvoří cizinci.

Na závěr bakalářské práce bude provedena analýza vlivu náboženství na ekonomickou úroveň a demografický vývoj v těchto zemích. Bude vysvětlováno, jak se náboženství rozvíjí, jaké procento věřících a nevěřících občanů má každá země a zda ekonomický stav země závisí na mezinárodní scéně.

Při psaní této práce bude použita jak doporučená literatura, tak i online databáze oficiálních institucí (Světová banka, Mezinárodní měnový fond).

3 Historie rozvoje států bývalého SSSR na mezinárodní scéně

3.1 Situace ve světovém hospodářství na počátku 20. století

Světové hospodářství se formuje v průběhu celé historie lidstva. Je možné říci, že jeho vývoj začal ve starobylém Egyptě, protože hlavním předmětem obchodu zde byla přirozená výměna zboží s přeshraničními sousedy.

Další důležitou etapou ve formování světové ekonomiky byla průmyslová revoluce v 18. a 19. století. Ta přispěla k rozvoji dopravy a celého strojírenského průmyslu, k dovozu obrovského množství surovin a potravin pro rozvojovou populaci.

V nejrozvinutějších zemích narůstala průmyslová struktura ekonomiky.

Od roku 1917 je mezinárodní ekonomika rozdělena do dvou odvětví: světový kapitalistický a světový socialistický ekonomický systém. Výměna produktů mezi těmito dvěma systémy se zastavila z politických důvodů. Toto rozdělení však bylo odstraněno v 90. letech 20. století v důsledku kolapsu socialistického ekonomického systému.

V současné době je světové hospodářství považováno za jedno, pokrývá všechny země světa, bez ohledu na úroveň hospodářského rozvoje nebo politické struktury.

Rovněž důležitá etapa rozvoje mezinárodní ekonomiky spadá do poloviny 50. let 20. století. To se projevuje na počátku vědecké a technické revoluce, která vedla země k přechodu k postindustriálnímu typu ekonomiky. Jde také o zásadní kvalitativní změnu ve společnosti založenou na ostrém skoku ve vývoji vědy a jejím využití jako produktivní síly.

Od 70. let 20. století proběhla druhá vlna revoluce, která se často nazývá „mikroelektronickou revolucí“. Zahrnuje čtyři složky: vědu, technické vybavení a technologii, výrobu a řízení.

3.2 Sovětský svaz v poválečném období a obnovení vnitrostátní ekonomiky (1945–1991)

Poválečné roky v historii SSSR lze považovat za jedno z nejobtížnějších období. Válka přinesla obrovské ztráty, hmotné i lidské. „Bylo zabito 27 milionů lidí, bylo zničeno 1 710 měst a osad městského typu, 70 tisíc vesnic, 31 850 továren, 1 135 dolů a 65 tisíc kilometrů železničních tratí. Zasetá plocha se snížila o 36,8 milionů hektarů. Země ztratila zhruba třetinu svého národního bohatství.“ (Soloviev, 2017).

Válka přinesla značné ztráty a vytvořila díru ve státním rozpočtu. Pokud předpokládáme, že náklady na všechno zničené byly v Evropě odhadovány na 1 823 miliard dolarů, tak polovina těchto nákladů (cca 485 mld. USD) byla pouze ztrátami SSSR (Markova, 2002). Stejně jako v předválečném období byla volba ekonomického směřování SSSR a všechny akce zaměřené na rozvoj ekonomiky určovány politickým směrem, který závisel pouze na rozhodnutí J. V. Stalina. Vítězství v druhé světové válce specificky změnilo společnost a její vývoj a dalo velké naděje na změny v sovětském systému. Pro mnoho občanů SSSR, kteří byli během války v zahraničí (kolem 12 milionů lidí), se objevil zcela nový svět, jenž změnil jejich názor na Západ, rozptýlil stereotypy a sloužil jako základ pro budování partnerství s Evropou.

Před válkou bylo hospodářství Sovětského svazu založeno na pětiletých plánech, které se také nazývaly zkráceně „pětiletky“. Dvě „pětiletky“ byly přijaty před druhou světovou válkou, třetí byla zastavena kvůli nástupu německých nacistů. Hlavním úkolem čtvrtého a pátého pětiletého plánu bylo nejen obnovení moci a síly výroby, ale i překonání dosavadní světové úrovně ve všech ohledech.

Výsledkem prvního poválečného pětiletého plánu byly pozoruhodné změny: SSSR se stala druhou z vedoucích zemí ve světové ekonomice. První byla americká ekonomika, která v důsledku války utrpěla menší ztráty ve srovnání se Sovětským svazem. V roce 1947 učinil Sovětský svaz vážný krok: odmítl účast na Marshallově plánu a začal šířit komunismus a socialismus do zemí východní Evropy. To negativně ovlivnilo vztahy s Evropou i se Spojenými státy.

Ekonomický směr, který se v SSSR začal rozvíjet, byl zaměřen pouze na sebe, na vlastní zdroje a na vlastní sílu, spoléhal jen na ně. Dalším jeho cílem bylo poskytnutí pomoci ostatním zemím socialistického bloku a posílení vzájemné vazby. Úkolem byla také renovace těžkého průmyslu a přestup na novou úroveň. V neposlední řadě byla jeho metou finanční nezávislost a obnovení zdrojů s pomocí zemědělství a lehkého průmyslu.

Další důležitou reformou, která se uskutečnila v roce 1947, byla tzv. „Měnová reforma“.

Obsahovala několik položek, jako například:

- 1) Emise peněz nového vzorku a převedení měny rublu na zlatý základ, což znamenalo výměnu starých peněz v poměru 10:1.
- 2) Ve spořitelnách došlo k úplnému přečtenování peněz. Pokud částka byla do 3 tisíc starých rublů, výměna na nový rubl byla beze změny (3 tisíc nových), když však šlo o částku větší než 3 tisíce, hodnota staré měny byla menší než hodnota nové.

3) Byl zrušen lístkový systém a zaveden příděl potravinářského a průmyslového zboží, které mohl člověk získat osobně jen jednou. Například, chléb – 2 kg, maso – 1 kg, mýdlo – 1 ks, petrolej – 2 litry, atd. (Lomshin, 2010).

V historii SSSR lze poválečné roky rozdělit do tří období podle povahy sociálně-ekonomického rozvoje:

- vzlet (1950–1970);
- stagnace (1971–1985);
- krize a změna socioekonomického systému (1985–1990).

3.2.1 Období „vzletu“

V padesátých a šedesátých letech se ekonomika Sovětského svazu rychle rozvíjela. Průměrná roční míra růstu hrubé průmyslové výroby byla za prvních deset let 11,7 %, hrubá zemědělská výroba 5,0 %, základní výrobní fondy 9,9 %, vyrobený národní příjem 10,2 %, obrat zboží 11,4 % (Markova, 2002). To bylo usnadněno obnovou a modernizací základních fondů v průmyslu, posílením zemědělství, rozšiřováním výroby spotřebního zboží, zvětšením obdělávané půdy a zlepšením systému řízení. Rok 1953, kdy zemřel J. V. Stalin, byl označován jako konec totalitního systému, který právě Stalin sám vytvořil. Znamenal také začátek přechodu k novému kurzu vnitřní politiky. S příchodem Nikity Chruščova vznikl takzvaný „nový směr“, který sliboval úplnou transformaci ekonomiky a vzdálený vývoj venkovského průmyslu. Pět let (1954–1958) ve srovnání s předchozím pětiletým obdobím (1949–1953) vedlo k nárůstu výroby: zrno – 40 %, zelenina – 40 %, cukrová řepa – 68 %, maso – 41 %, mléko – 36 %, vejce – 56 % (Kazarezov, 2002). Významný vývoj zemědělství vedl ke zvyšování množství orné půdy. Bylo zoráno 36 mil. hektarů půdy, na níž bylo v letech 1954–1958 vytvořeno 400 nových kolektivních zemědělských podniků. Výrazně stoupl množství vypěstovaného obilí, například v Kazachstánu v roce 1958 bylo sklizeno cca 15 mil. tun, což bylo 6,5krát více než v roce 1953. Příjmy kolektivních podniků se zvýšily třikrát (Markova, 2002). Tyto reformy však fungovaly pouze na začátku. Později neměla vláda na agrární politiku dostatečné finanční zdroje. Byly prováděny kampaně jako „kukuřičná“, „masná a mléčná“ atd. Například v roce 1962 bylo vysázeno 37 mil. hektarů kukuřice, výnos z hektaru byl však velmi malý. V roce 1964 klesla výroba masa oproti roku 1958 o 92 % (Artemyev, 2013).

Na počátku 60. let došlo k akutnímu nedostatku potravin a vláda byla nucena zvýšit ceny masa a másla, což vedlo k rozsáhlé nespokojenosti. Poprvé v historii ruské říše a SSSR vláda začala kupovat zrna v zahraničí – první nákup obilí činil 12 milionů tun, v přepočtu zhruba 1 miliardu dolarů (Alexandr, 2010).

Došlo k radikálním změnám v atomovém a chemickém průmyslu. Během těchto let vyvinul SSSR raketový potenciál, v jehož důsledku pak spustil první satelit na světě a následně i kosmickou loď. Dne 27. června 1954 začala fungovat první jaderná elektrárna na světě v Obninsku.

Pozitivním výsledkem reforem N. S. Chruščova v porovnání s ekonomicky rozvinutými zeměmi byly kvantitativní ekonomické ukazatele. Díky reformám v Sovětském svazu v letech 1966–1970 bylo možné udržet vysokou míru růstu hlavních ekonomických ukazatelů. Hrubý domácí produkt rostl každoročně o 6,7 % (v letech 1961–1965 o 6,9 %), zatímco národní příjmy vzrostly o 41 %. Mnoho dalších reforem však ve stejné době nebylo schopno vyřešit problém hospodářské modernizace. Po neúspěchu kontroverzní transformační činnosti N. S. Chruščova vznikl ve společnosti syndrom únavy z neustálých reforem. Po něm pak začalo období „stagnace“.

3.2.2 Období „stagnace“

Obrovský vliv na národní hospodářství SSSR měl nárůst vojenských výdajů. Těm bylo podřízeno celé sovětské hospodářství. Vše bylo koncentrováno pouze na vojenské výdaje. Ty podle ekonomů činily zhruba 25 % HDP, což je mnohonásobek oproti výdajům USA a ještě daleko více ve srovnání se západní Evropou. Ekonomiku a finanční systém ovlivnil významný faktor – válka SSSR v Afghánistánu v letech 1979–1989.

Podle finančních výpočtů šly každoročně na vojenské akce 3 až 4 miliardy rublů. Válka měla velmi špatný dopad na národní hospodářství a vedla k masivnímu chaosu ve vnitřním hospodářství země, která zcela zaostávala za vyspělými státy světa. Existovalo mnoho důvodů, proč tomu tak bylo. Například zvýšení deficitu obecného spotřebního zboží, militarizace ekonomiky. To, že SSSR zůstal na stejné průmyslové úrovni, zatímco západní svět se začal intenzivně rozvíjet a v 70. letech přecházel do postindustriální úrovně. V období 70. až 80. let tedy finanční krize rychle rostla a stát nebyl schopen zastavit tempo poklesu produkce, nemohl vytvořit vhodné reformy, a také nasměrovat ekonomiku na správnou cestu a zefektivnit výrobní plány.

Migrace z vesnic do měst vzrostla. Mladí lidé se stěhovali do velkých měst, ale nebudovaly se obytné komplexy, nevznikala běžná sociální infrastruktura, nebyly pro ně vytvářeny lepší životní podmínky. To vyvolalo negativní emoce, pocit křivdy vůči zemi a důsledkem bylo antisociální chování.

V listopadu 1982, po smrti L. I. Brežněva, se Y. V. Andropov stal generálním tajemníkem ÚV KSSS (Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu). Jeho práce směřovala k úplné výměně ministrů, sekretářů a k plnému posílení disciplíny (Hertl, 2013).

3.2.3 Období krize a změny socioekonomického systému

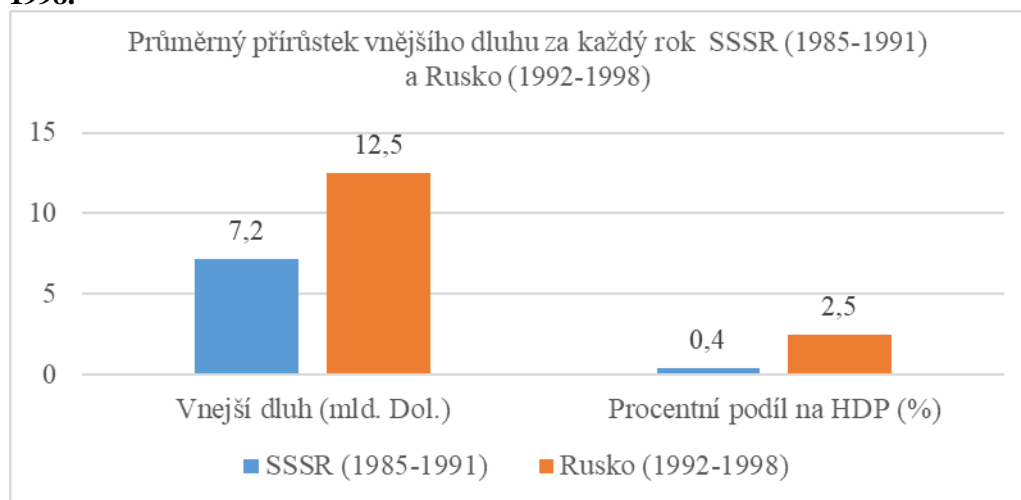
Na začátku osmdesátých let cítily všechny vrstvy ruské společnosti duševní nepohodlí. Vzhledem k rostoucí a informovanější ruské inteligenci se stávalo stále obtížnějším potlačit volné utváření kultury a oddělit stát od vnějšího civilizovaného světa. Společenská vrstva inteligence si jasně uvědomovala napětí a možnost vojenské konfrontace se západem i výsledky afghánské války. Chtěla opravdovou demokracii a osobní svobodu. Rolníci se chtěli stát skutečnými vlastníky své země i vlastní práce. Od konce 80. let až do začátku let 90. se v řadě měst SSSR konala masová shromáždění žádající provedení reform.

Za zakladatele „perestrojky“, neboli „revoluce shora“, byl považován M. S. Gorbačov, který byl zvolen generálním tajemníkem Ústředního výboru KSSS dne 11. března 1985. Klíčovým krokem reform země byl rychlý sociálně-ekonomický rozvoj. Úspěšných výsledků bylo dosaženo, když stát začal plně využívat vědu a technologii, řídit národní ekonomiku, a také posílil pořádek ve výrobě. Největší vliv měl strojírenský průmysl, protože s jeho pomocí byl plánován technický průlom celého národního komplexu.

V posledních letech existence Sovětského svazu se zlaté rezervy země desetkrát snížily, činily 240 tun. Správným řešením v tu chvíli mělo být přilákání investic do země, aby se stát dostal z obtížné situace. Místo toho si však vláda začala půjčovat a žádala o finanční pomoc v zahraničí. Ve své přednášce A. Nechaev také uvedl: „V závěru zahraniční dluh země za krátkou dobu přesáhl 120 miliard dolarů, ačkoli na počátku 80. let 20. století Sovětský svaz neměl prakticky žádné zahraniční dluhy.“ (Nechaev, 2011).

V grafu č. 1 je možné pozorovat, že nárůst zahraničního dluhu SSSR v letech 1985–1991 činil 7,2 miliardy dolarů ročně, tedy 0,4 % HDP. Ve srovnání s lety 1992–1998 lze sledovat, že růst zahraničního dluhu Ruska byl přenesen o 66,7 % a činil 2,5 % HDP.

Graf 1 – Průměrný roční přírůstek vnějšího dluhu SSSR v období 1985-1991 a Ruska v 1992-1998.

Zdroj: World Bank Debt Tables, 2000.

Došlo k nezvratnému rozpadu SSSR. V letech 1988–1990 začala tzv. „Přehlídka suverenity“. Dne 16. listopadu 1988 přijala Nejvyšší rada (NR) Estonského SSR prohlášení o státní suverenitě republiky, poté k Estonsku 11. a 30. března 1990 přistoupila Litva a Lotyšsko. Následně 23. září 1989 přijala Nejvyšší rada Ázerbájdžánské SSR ústavní zákon o státní suverenitě republiky. V roce 1990 byly podobné akty přijaty všemi ostatními republikami svazu. V prosinci 1991 vedoucí představitelé Ruska, Ukrajiny a Běloruska oznámili zrušení Smlouvy o Unii z roku 1922 a vytvoření Společenství nezávislých států. SSSR přestal existovat.

3.3 Vývoj ekonomik v současnosti na příkladu postsovětských republik

Navzdory rozpadu SSSR si některé sovětské republiky uvědomily potřebu vzájemné pomoci a integrace, což vedlo k vytvoření SNS dne 26. 12. 1991. Země bývalého sovětského prostoru (případně pobaltských zemí), které neměly zájem o SNS, se konkrétně orientovaly na integraci do Evropské unie (EU).

Do roku 1996 byly naplánovány dvě možnosti rychlého rozvoje SNS:

- 1) Nezastavovat zachování integrace a dále usilovat o vzájemnou spolupráci.
- 2) Rozvíjet spolupráci v hospodářské, a/nebo vojensko-politické oblasti za účasti skupin států, které mají jasné společné zájmy.

Rozdělíme-li vývoj postsovětských zemí na období, vyvstanou tři důležité:

- 1) 1991–1999 – období silného ekonomického poklesu v prostoru bývalého SSSR;

- 2) 2000–2007 – výrazný hospodářský růst;
- 3) 2008–2011 – období světové hospodářské krize a prvních období po krizi, které přinesly zásadní změny ve světových ekonomických procesech a jejich dynamice.

První zmiňovaná léta skutečně ukázala, jak blízké mezistátní vztahy byly v rámci jednotného národního hospodářského komplexu SSSR. Během krize a rozvoje nezávislosti států bylo velmi obtížné vytvořit vzájemnou integraci, protože každý ze států zastával odlišné názory týkající se vlastního vývoje. Vzájemné otevírání hranic a zavedení bezvízového režimu však zadrželo ekonomický úpadek.

Dne 26. února 1999 Bělorusko, Kazachstán, Kyrgyzstán, Rusko a Tádžikistán podepsaly „Smlouvu o celní unii“ a „Smlouvu o jednotném hospodářském prostoru“, jejichž účelem bylo vytvořit vlastní konsolidovaný obchodní režim, zrušit tarify ve vzájemných transakcích, odvolat celní kontrolu na vnitřních hranicích a vytvořit společný a vzájemný trh služeb a kapitálu.

Od roku 2000 až do začátku světové krize vykazovaly bývalé sovětské republiky energický hospodářský růst, ačkoli vývojové míry zemí byly velmi odlišné. Pobaltské země se připravovaly na vstup do EU v roce 2004, zatímco na Ukrajině se konala „oranžová revoluce“ a Rusko se snažilo udržet vedoucí postavení na mezinárodní scéně.

Krize se v roce 2008 projevila různými způsoby. Například v pobaltských zemích, na Ukrajině, v Arménii, v Rusku a Moldavsku došlo v roce 2009 k neuvěřitelně silnému poklesu ekonomiky, zatímco Ázerbájdžán, Turkmenistán a Uzbekistán si udržely velmi silné tempo růstu.

4 Vymezení základních ekonomických ukazatelů a demografických prvků

4.1 Pojem hrubého domácího produktu

Hrubý domácí produkt (HDP) je celková hodnota všech konečných výrobků a služeb produkováných v průběhu roku na území státu rezidenty dané země, je vyjádřena v cenách konečného kupujícího. HDP je jedním z klíčových kvantitativních ukazatelů hospodářského rozvoje používaných po celém světě pro nejobecnější popis výsledků hospodářské aktivity země za dané časové období (obvykle rok), míry a úrovně hospodářského rozvoje (Pavelka, 2007).

K výpočtu HDP se nejčastěji používají tři metody:

1. produkční (výrobní) metoda;
2. výdajová metoda;
3. důchodová (nákladová) metoda (Pavelka, 2007).

Výrobní metoda – součet hodnoty finálních statků a služeb vyrobených v určité zemi za jeden rok (popř. součet hodnoty přidané zpracováním za rok) podle jednotlivých odvětví.

$$\mathbf{HDP = W + I + Z + R + A, \text{ kde:}}$$

W – hrubé mzdy; **I** – čisté úroky; **Z** – hrubé zisky; **R** – renta; **A** – amortizace (odpisy, znehodnocení kapitálu).

Výdajová metoda HDP – produkt je v tomto případě zjišťován jako souhrn skutečných výdajů na nákup finálních statků v ekonomice za jeden rok, tj. spotřební statky, investiční statky a exportované statky. Jedná se o celkové sumy:

$$\mathbf{HDP = C + I + G + NX, \text{ kde:}}$$

C = výdaje domácností na spotřebu; **I** = výdaje na investice; **G** = výdaje vlády na nákup výrobků a služeb; **NX** = čistý export (Export – Import).

Důchodová metoda HDP – produkt je zde souhrnem příjmů z výrobních činitelů (před zdaněním) vystupujících současně jako náklad na výrobní faktory (sociální transfery, tj. penze, stipendia, podpory, dary apod. se do HDP nezapočítávají).

$$\mathbf{HDP = W + I + Z + R + O + A, \text{ kde:}}$$

W – hrubé mzdy; **I** – čisté úroky; **Z** – hrubé zisky; **R** – renta; **O** – ostatní příjmy (např. zisk rodinných firem); **A** – amortizace (odpisy, znehodnocení kapitálu).

Teoreticky by výsledek výpočtů měl být ve všech případech stejný, protože výdaje jednoho účastníka v ekonomických vztazích jsou vždy příjmem za jiný, a proto se součet všech výdajů musí rovnat součtu všech příjmů (Pavelka, 2007).

Pro optimální posouzení ekonomického blahobytu zemí se používá koncepce HDP na obyvatele, kde se na rozdíl od ukazatele celkového HDP užívá i počet lidí žijících ve státě. Z toho vyplývá, že ukazatel bohatství nebo chudoby země závisí přímo na počtu obyvatel. Měří se následujícím způsobem:

HDP

HDP na obyvatele = -----

Počet lidí

(Pavelka, 2007).

4.1.1 HDP v mezinárodním srovnání

Organizace spojených národů (OSN) identifikuje z hlediska sociálně-ekonomického rozvoje tři skupiny zemí: rozvinuté země (developed countries), státy s transformující se ekonomikou (transition countries), rozvojové země (developing countries).

Pro klasifikaci zemí podle úrovně sociálně-ekonomického rozvoje se používají: ukazatele ekonomického rozvoje (HDP / HND na obyvatele), sektorová struktura národního hospodářství, výroba hlavních typů výrobků na obyvatele, ukazatele kvality života obyvatelstva); druh hospodářského růstu (rozsáhlý, intenzivní, náročný na znalosti); úroveň a povaha zahraničních hospodářských vztahů; velikost ekonomického potenciálu země (UNSTAD, 2014).

Rozvinuté země

Tzv. developed countries jsou charakterizované vysokou životní úrovní obyvatelstva. V této skupině zemí žije přibližně 15 % světové populace. Rozvinuté země zahrnují většinu členů 34 zemí OECD (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj), včetně většiny členských států EU. Mezi průmyslovými zeměmi hrají nejdůležitější roli tzv. Skupina G7, která tvoří 47 % světového HDP a 51 % mezinárodního obchodu.

Státy s transformující se ekonomikou

Mezi ně se obvykle řadí 28 zemí centrální a východní Evropy a země bývalého Sovětského svazu pohybující se od centrálně plánované ekonomiky k tržnímu hospodářství.

V některých případech ještě navíc Mongolsko, Čína a Vietnam. Pojem „ekonomika přechodu“ se používá k charakterizaci transformace ekonomiky socialistických zemí do tržní ekonomiky. Přechod na trh vyžadoval řadu významných změn, mezi něž patří:

- 1) privatizace ekonomiky a povzbuzení rozvoje nestátních podniků;
- 2) rozvoj nestátních forem vlastnictví včetně soukromého vlastnictví na výrobní prostředky;

3) formování spotřebitelského trhu a nasycení jeho zboží.

Rozvojové země

Mezi rozvojové země patří 132 států Asie, Afriky, Latinské Ameriky, které charakterizují nízké a střední příjmy. Neexistuje žádná obecně uznávaná definice tohoto pojmu a úroveň vývoje takzvaných rozvojových zemí se může značně lišit. Některé dostatečně rozvinuté rozvojové země ale mají průměrnou životní úroveň. Například Katar se řadí na první místo na světě v HDP na hlavu (93 352 USD, Česká Republika 20 368 USD), ale kvůli vysoké míře mortality je označován jako rozvojový stát. Existuje klasifikace rozvojových zemí v závislosti na úrovni hospodářského rozvoje měřená HDP na obyvatele:

- 1) země s vysokými příjmy na obyvatele srovnatelnými s příjmy v rozvinutých zemích (Brunej, Katar, Kuvajt, Spojené arabské emiráty, Singapur);
- 2) země s průměrným HDP na obyvatele (Libye, Uruguay, Tunisko atd.);
- 3) chudé země světa (většina zemí v tropické Africe, v zemích jižní Asie a Oceánie a v řadě zemí Latinské Ameriky).

4.2 HND a jeho fungování

Hrubý národní důchod (HND) je jednotná tržní hodnota celkové konečné výroby zboží a služeb v ekonomice za jeden rok. Pokud předpokládáme, že HDP vypočítává součet konečných výrobků a služeb, které produkuje rezidenti dané země a ještě i nerezidenti, tak HND vypočítává pouze primární příjmy získané jeho rezidenty. S ohledem na množství (rozdíl mezi HND a HDP je v saldo) v rozdílu primárních příjmů získaných ze zahraničí rezidenty dané země a příjmů nerezidentů převedených do zahraničí z dané země. Tento rozdíl se také nazývá „čistý příjem ze zahraničí“.

HND se vypočítá buď součtem všech výdajů na nákup celkového objemu produktů vyrobených v daném roce, nebo přidáním veškerých příjmů získaných z výroby celkového objemu výrobků za daný rok:

- 1) $HND = \text{výdaje na spotřebu domácností} + \text{výdaje na podnikatelské investice} + \text{vládní nákup zboží a služeb} + \text{náklady cizinců}$;
- 2) $HND = \text{výdaje a platby nesouvisející s vyplácením příjmu} + \text{mzdy} + \text{nájemné} + \text{úroky} + \text{zisk}$ (Pavelka, 2007).

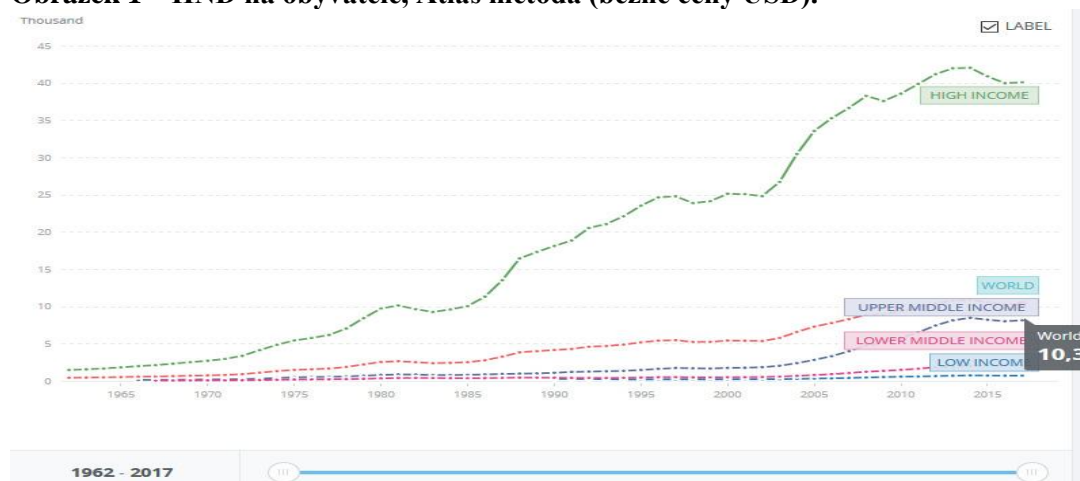
4.2.1 Typologie států světa dle HND

Klasifikace Světové banky zohledňuje 207 zemí. Tyto země jsou členy Světové banky (183 zemí) a dalších zemí s počtem obyvatel více než 30 tisíc lidí. Přestože klasifikace příjmů neznámá, že země mají podobný ekonomický vývoj, státy s nízkými a středními příjmy jsou někdy považovány za rozvojové a rozvinuté země s vysokými příjmy.

V klasifikaci Světové banky jsou mezi těmi s vysokými příjmy země vyvážející ropu, jako Katar, Spojené arabské emiráty, Brunej, Kuvajt, které podle zařazení MMF patří do skupiny rozvojových zemí. Typologie států světa dle HND se rozděluje na čtyři složky:

1. low-income economies <\$774;
2. \$774 < lower middle-income economies < \$2,118;
3. \$2,118< upper middle-income economies < \$8,197;
4. \$8,197< high-income economies. (World Bank, 2019)

Obrázek 1 – HND na obyvatele, Atlas metoda (běžné ceny USD).

Zdroj: World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files, 2019.

4.3 Inflace

Inflace je pojem, který znamená dlouhodobý růst cen u vyrobeného zboží a služeb. Jinak řečeno, je to oslabení konkrétní měny a následně kupní síly. To znamená, že s inflací spotřebitelských cen za stejnou částku peněz může spotřebitel nakupovat různé množství zboží nebo služeb (Pavelka, 2007).

Nejčastějšími inflačními indexy jsou index spotřebitelských cen (CPI), index cen výrobců (PPI) a deflátor HDP (poměr nominálních a reálných).

V rámci bakalářské práce bude zobrazen pouze index spotřebitelských cen.

Index spotřebitelských cen je nejpoužívanější index pro výpočet inflačního opatření. Ve většině zemí se inflace měří pomocí tzv. spotřebního koše (soubor produktů, služeb a zboží, které průměrná osoba kupuje). Spotřební koš uvádí průměrnou spotřebu všech obyvatel dané země. Změny hodnoty spotřebního koše v určitém období – to je inflace. V současné době se používá 729 statků a služeb, které jsou rozděleny do 12 skupin (Pavelka, 2007).

Měření indexu spotřebitelských cen se provádí tímto způsobem:

Q0. P1

CPI = ----- x 100% , kde: Q je množství zboží, P jsou ceny a index značí období.

Q0. P0

4.3.1 Míra inflace

Pomocí indexu spotřebitelských cen je možné vypočítat procentní změnu cen v určitém časovém období. Pokud je potřeba měřit míru inflace v roce 2018, je nutné nejprve získat hodnoty CPI pro rok 2017, pak pro rok 2018, a pak použít vzorec níže (Pavelka, 2007).

CPI (rok 2018) - CPI (rok 2017)

Míra inflace (π) = ----- * 100
CPI (rok 2017)

Jedná se o výpočet inflačního opatření s použitím indexu spotřebitelských cen. Stejně je možné vypočítat míru inflace pomocí indexu cen výrobců a deflátoru HDP.

4.4 Zahraniční obchod

„Obchod s jinými zeměmi je směna, kterou provádí právnické a fyzické osoby přes hranice daného státu s právnickými a fyzickými osobami jiných států. Subjektem takového obchodu může být i stát jako celek při realizaci státních zakázek se zahraničními partnery.“ (Novotný, 2001). Hlavním cílem mezinárodního obchodu je schopnost překonat omezení národních zdrojů, rozšířit kapacitu vnějšího trhu, vytvořit vazbu mezi národním

a světovými trhy a zajistit dodatečný příjem kvůli rozdílu v národních a mezinárodních výrobních nákladech. Formy zahraničního obchodu jsou:

- 1) Export – vývoz;
- 2) Import – dovoz;
- 3) Reexport – vývoz dovozu.

Při porovnání struktury obchodního obrátu mezi zeměmi v první polovině 20. století a v následujících letech lze vidět velké rozdíly. Pokud v první polovině 20. století dvě třetiny světového obchodu obsadily suroviny, palivo a potraviny, na konci století představovaly jenom 25 % obchodu. Podíl výrobků zpracovatelského průmyslu vzrostl z 1/3 na 75 %. Stroje a zařízení mají více než 1/3 obrátu. Obchod s chemickými výrobky je považován za jeden z nejrychleji rostoucích. Tempo růstu obchodu se surovinami ve srovnání s tempem růstu světového obchodu je mnohem nižší. Aktivní obchod se stroji a zařízeními přinesl řadu nových služeb, jako je strojírenství, leasing, poradenství, informační a výpočetní služby, což podněcuje výměnu služeb v rámci celého světa, zejména vědeckého, technického, průmyslového charakteru. Obchod s takovými službami značně stimuluje světový obchod s investičními produkty.

GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) obsahuje několik velmi důležitých pravidel pro obchodní vztahy, mezi ně patří nediskriminační obchod, kde se zvýšením vývozu, dovozu a tranzitu zboží vytváří příznivé prostředí pro obchodní vztahy. WTO (World Trade Organization) kontroluje provádění dohod GATT. WTO je nejdůležitějším orgánem, který rozvíjí mezinárodní hospodářské vztahy. Země, které se chtějí připojit, musí udržovat vztahy s členskými státy organizace, musí přijmout obchodní kompromisy a dodržovat pravidla.

4.5 Pohyb obyvatelstva

4.5.1 Přirozený pohyb

K základnímu reprodukčnímu procesu lidstva patří přirozený pohyb. Dynamika přirozeného pohybu v regionu závisí na míře porodnosti a úmrtnosti. Nejsnadnější index je hrubá míra porodnosti (resp. úmrtnosti), uvádí se v ‰. Aby údaje o porodnosti, úmrtnosti a přírodním nárůstu byly srovnatelné v různých regionech, jsou vypočteny na 1 000 obyvatel s odpovídajícími koeficienty (nazývají se hrubé).

Natalita – je masivní demografický proces zahrnující v sobě celý soubor individuálních aktů rození dětí na určitém území a za určitou dobu. Na výši porodnosti má vliv spousta faktorů:

- 1) přírodní a biologické faktory – dědičnost, ekologické podmínky, biologické rytmy apod.;
- 2) socioekonomické faktory – životní úroveň obyvatelstva, vývoj systému zdravotní péče, zaměstnání žen v sociální produkci, válka apod.;
- 3) demografické (strukturální) faktory – pohlavní, manželský, územní, věkový, národní, atd.

Doktorka Ivana Knausová vysvětluje ve své práci porodnost jako „(...) hlavní demografický proces, který závisí na plodivosti, prostými slovy možnosti páru, muže a ženy, plodit, resp. rodit děti. Jejím výsledným efektem, vyjádřeným počtem narozených dětí, je plodnost neboli fertilita.“ (Knausová, 2008)

$N = T S \times 1000$ (Tousek a kol., 2008)

Druhou složkou dynamiky přírodního růstu je úmrtnost, mortalita. Je to přirozená událost spojená se zastavením života, tj. dokončením výměny látek mezi lidským tělem a prostředím. Úmrtnost je demografický proces, který zahrnuje celý souhrn všech smrtí v populaci za určité časové období (obvykle za rok). Míra úmrtnosti se vytváří pod vlivem mnoha faktorů, které jsou rozděleny do čtyř hlavních skupin. První tři jsou stejné jako u porodnosti. Čtvrtým faktorem jsou spoluviníci úmrtnosti: kouření, alkohol, drogy atd. Ve statistikách mortality se současně rozlišují endogenní a exogenní faktory. Endogenní zahrnují vnitřní vývoj těla, jeho stárnutí a snížení životaschopnosti. Exogenní faktory souvisejí s dopadem na vnější prostředí.

$M = T S \times 1000$ (Tousek a kol., 2008)

Přirozený přírůstek: $\underline{N - M}$,

kde **N** je počet narozených v regionu (zemi) za období **T**; **M** je počet úmrtí; **S** je průměrný počet obyvatel regionu za období **T**. Pokud jsou vypočítávány roční údaje, pak $T = 1$ a vzorce jsou jednodušší.

Jedním z ukazatelů, který nejpřesněji odráží demografickou situaci v zemi, je míra úmrtnosti kojenců, tj. počet dětí, které zemřely ve věku jednoho roku, převedeno na 1 000 osob. Ukazuje se, že stupeň je nižší v ekonomicky nejvíce rozvinutých zemích.

4.5.2 Mechanický pohyb

Mechanický pohyb obyvatelstva je změna počtu obyvatel v důsledku migrace. Podle poměru emigrace a imigrace dochází buď k migračnímu přírůstku, nebo úbytku obyvatelstva. Existuje mnoho důvodů k přemístění: studium, hledání vhodné práce, snaha o zlepšení blahobytu, cestování nebo zakládání rodiny. Protože každoročně mění své bydliště miliony lidí v rámci jedné země, dochází při migraci ke vzniku nových regionů v zemi, růstu měst, ale i k úbytku venkovského obyvatelstva. Je tak jasně dán zdravotní a společenský význam migrace. Evidence migračních procesů je velmi důležitá pro socioekonomický rozvoj každé země. Tyto procesy mají silný vliv na strukturu a obyvatelstvo a na celou sociální a ekonomickou sféru společnosti.

Existují dva typy migrace: vnější (přesídlení lidí z jedné země do druhé) a vnitřní (přesídlení lidí z regionu do regionu v rámci země). Odchod z jedné země do druhé při změně trvalého bydliště se nazývá emigrace a vstup se nazývá imigrace. Rozdíl mezi imigrací a emigrací (příjezd a odjezd) je označován jako migrační přírůstek či migrační saldo. Populace, ve které neexistuje žádná vnější migrace, se nazývá uzavřená. V opačném případě mluvíme o otevřené populaci.

Ve světě v současnosti existují tři hlavní centra vyhledávání pracovních zdrojů. Zaprvé se jedná o západní Evropu, kde již byla vytvořena významná vrstva přistěhovalců z několika zemí jižní Evropy (Itálie, Španělska), dále o západní Asii (Turecko) a severní Afriku. Za druhé jde o Spojené státy, kde legální migrace (především z Latinské Ameriky, Asie a Evropy) čítá přibližně 1 milion osob ročně, u nelegálního přistěhovalectví je to ještě více. Dále to jsou země produkující ropu v Perském zálivu. Počet migrujících pracovníků (z Egypta, Indie, Pákistánu a dalších zemí) dalece přesahuje množství místního obyvatelstva. Kanada a Austrálie také zůstávají zeměmi s významným mechanickým

pohybem. Ještě markantnější je tento pohyb v Izraeli, jehož počet obyvatel se zvyšuje o 2/3 z důvodu přílivu migrantů převážně z Ruska a dalších zemí SNS.

5 Vypracované statistické údaje na základě vybraných ekonomických ukazatelů

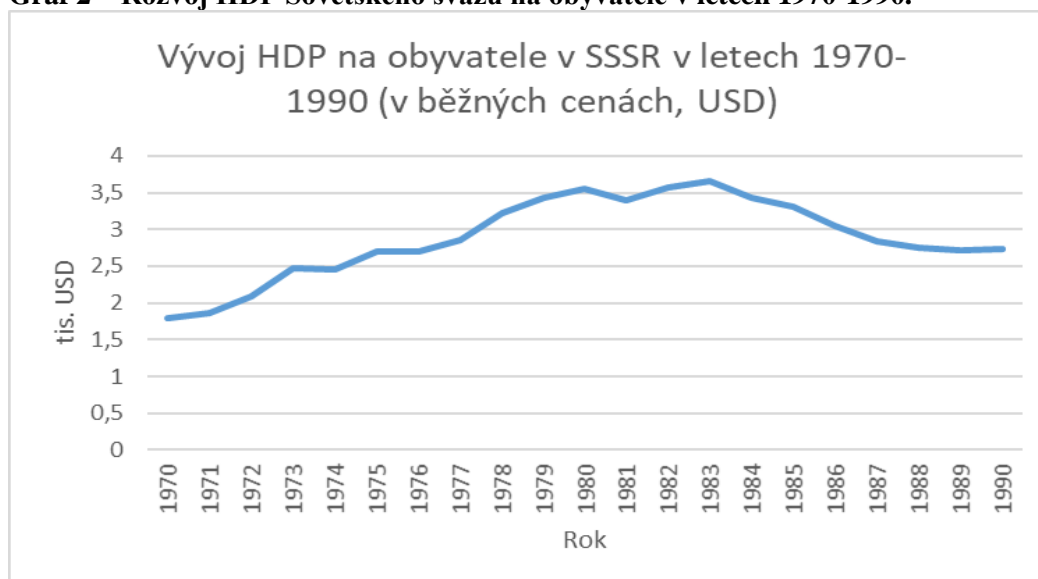
5.1.1 HDP

5.1.2 Vývoj HDP států bývalého Sovětského svazu v časovém rozmezí

Hospodářství SSSR lze popsat jako velmi dlouhodobou ekonomickou bublinu: rychlý růst, stagnace a nakonec krize. Z hlediska celkového hrubého domácího produktu a průmyslové produkce zaujímá SSSR v polovině třicátých let první místo v Evropě a druhé místo na světě, na prvním stojí USA. Charakteristickým znakem ekonomiky pozdního SSSR je nedostatek spotřebního zboží a sektoru služeb. Ten byl vysvětlen nedokonalostí cenových procesů a měkké měnové politiky, což ještě zhoršil pokračující trend klesajících světových cen ropy. Na základě současné situace se v polovině osmdesátých let snažilo vedení SSSR urychlit. Jeho cílem bylo odstranit územní řídicí orgány hospodářství a snížit počet plánovaných ukazatelů, aby se snížila byrokratizace výrobního procesu (Hertl, 2008). Míra růstu HDP se v letech pětiletého plánu (1986–1990) snížila na 2,4 % ročně (oproti 4,8 % v letech X. a 3,7 % v letech XI. pětiletého plánu) a v roce 1990 negativní (Goskomstat SSSR, 1991).

Na základě reformované ekonomiky bylo plánováno řešení sociálních problémů. K nejdůležitějším patří bytový a potravinový. V letech 1980–1990 došlo ke značnému nedostatku produktů v obchodech a k obrovským poklesům: byla snížena produkce masa, vajec, mouky a cukru (na maso a vejce museli lidé čekat ve frontě několik hodin). Rychlý pokles životní úrovně obyvatelstva od léta 1989 vedl ke stávkám a veřejným shromážděním v celém SSSR. Vláda toužila rychle odlehčit napětí a zmírnit nespokojenost občanů kvůli velkým nákupům potravin v Evropě.

Graf 2 – Rozvoj HDP Sovětského svazu na obyvatele v letech 1970-1990.

Zdroj: UNSD Databases, 2019.

Graf č. 2 ukazuje hodnoty vývoje HDP na obyvatele v SSSR v USD v letech 1970–1990.

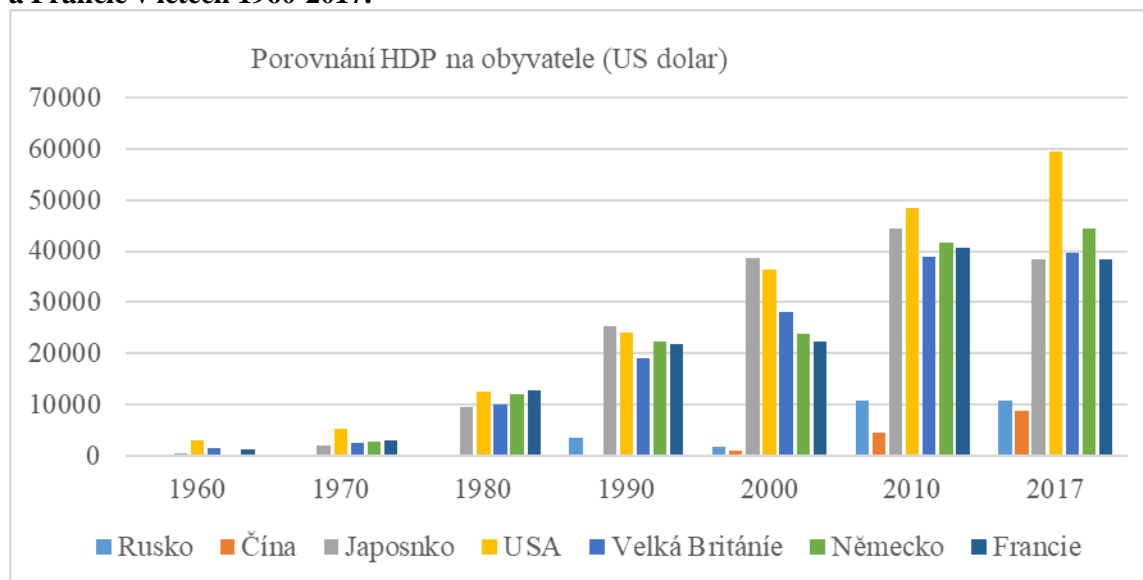
V letech 1970–1973 dochází ke konstantnímu meziročnímu přírůstku, který v roce 1973 dosáhl maximální hodnoty 18,72 % oproti roku 1972 a 39,5 % oproti roku 1970.

Dynamika vývoje HDP dále roste do roku 1980. V tomto roce lze sledovat maximální hodnoty za celou dobu počínaje rokem 1970 (tempo přírůstku se zvýšilo o 98,7 % oproti roku 1970). V roce 1981 nastává pokles o 4,4 %. V roce 1983 ukazatele HDP SSSR vzrostly nejvíce ve své historii (105,6 % oproti roku 1970). Růst se dále každým rokem postupně snižoval o 4 % a v roce 1990 dosáhl úrovně z roku 1976, což je o 25 % nižší než maximální ukazatel HDP SSSR v roce 1983.

Dnes neexistují jasná kritéria určující, které země v důsledku kolapsu SSSR vyhrály a které byly poražené. Jestliže je pro některé mírou prosperity státu výše průměrné mzdy, pro ostatní to je úroveň demokratických svobod. A přesto můžeme na základě souboru ukazatelů pojmenovat země, které po pádu SSSR získaly více, než ztratily. Například ekonomika ukrajinského SSR byla z hlediska výroby oceli, těžby uhlí, výnosu z obilí a dokonce i úrovně HDP srovnatelná s německou. Ukrajina se umístila na 6. místě a v roce 2016 klesla na 11. místo mezi nezávislými zeměmi bývalých sovětských republik. Ukrajinský HDP na obyvatele navíc klesl 1,5krát. Po zhroucení SSSR převažovaly na Ukrajině procesy degradace v ekonomice, nikoliv růst a rozvoj. V sovětských dobách byly pobaltské země a RSFSR vůdčími zeměmi pokud jde o HDP na obyvatele. Právě s ohledem na HDP na obyvatele (19 349 USD) je lídrem mezi postsovětskými státy

Estonsko. Bylo také jednou z prvních zemí bývalého SSSR, která odstranila problém nedostatku produktů a komunální sféra se zde vážně změnila.

Graf 3 – Porovnání HDP na obyvatele Ruska, Číny, Japonska, USA, Velké Británie, Německa a Francie v letech 1960-2017.

Zdroj: UNSD Databases, 2019.

V grafu č. 3 je porovnání HDP na obyvatele států velmocí v období od roku 1960 do roku 2017. V SSSR byla statistika zobrazována dříve, a proto nyní jsou uvedeny údaje na příkladu jeho zástupce – Ruska, jehož statistické údaje začínají v roce 1990. V Německu také chybí statistika za rok 1960. V Číně můžeme vidět nejmenší HDP na obyvatele díky její velké populaci (1,386 miliardy lidí v roce 2017). Míra růstu HDP na obyvatele od roku 1990 do roku 2017 je následující: Francie má tempo růstu 26,5 % za 10 let, Německo 29,8 %, Velká Británie 29,2 %, USA 36 %, Japonsko 18 %. Pro Rusko a Čínu jsou tyto údaje mnohonásobně vyšší (151,4 % pro Rusko a 223,6 % pro Čínu). To je způsobeno skutečností, že v období let 2000–2010 došlo k obrovskému zvýšení úrovně HDP na obyvatele. Například v Číně byl růst v těchto letech 375,5 % a v Rusku to bylo 502,6 %.

5.1.3 Typologie zemí bývalého SSSR podle výše hrubého domácího produktu

Při současném hodnocení každé z patnácti bývalých sovětských republik by se především měla věnovat pozornost statistickým ukazatelům, které poskytují představu o jejich hospodářském, humanitárním a sociálním rozvoji. Soustřeďují se přitom na kvalitu života obyvatelstva, neboť je obecně uznávána jako úspěch nebo naopak selhání veřejné politiky.

Při vypočítávání úrovně sociálního zabezpečení obyvatelstva je nutné zohlednit výši průměrné mzdy a průměrného důchodu v určité postsovětské zemi, přičemž je třeba vzít v úvahu i průměrnou délku života jejích občanů a průměrnou míru zaměstnanosti obyvatelstva v produktivním věku. Při posuzování úrovně ekonomické nezávislosti konkrétní bývalé sovětské republiky se upozorňuje na velikost HDP na obyvatele v běžných cenách a na poměr velikosti vnějšího dluhu země a jejího HDP. Takto rozdělujeme postsovětské republiky do tří kategorií:

Tabulka 1 – Vnitřní rozdělení států bývalého SSSR podle HDP na obyvatele na rok 2017.

Porovnání států bývalého SSSR podle úrovně HDP na obyvatele na rok 2017 (v běžných cenách, tis. USD).		
Vysoká úroveň	Estonsko	19,79
	Litva	16,45
	Lotyšsko	15,63
	Rusko	10,96
Střední úroveň	Kazachstán	8,76
	Turkmenistán	6,59
	Bělorusko	5,75
	Ázerbájdžán	4,15
	Arménie	3,94
	Gruzie	3,88
Nízká úroveň	Ukrajina	2,54
	Moldavsko	2,01
	Uzbekistán	1,56
	Kyrgyzstán	1,25
	Tádžikistán	0,80

Zdroj: UNSD Databases, 2019. Vlastní zpracování.

5.2 HND

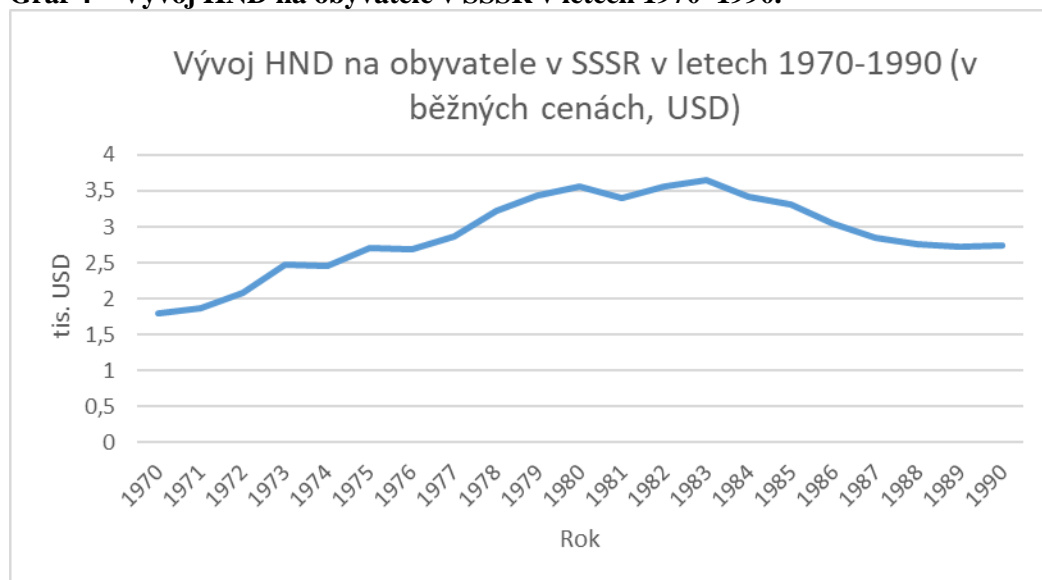
V národním důchodu se vygenerovaná hodnota vypočítává z průmyslu, stavebnictví, zemědělství a lesnictví, z činnosti nákladní dopravy, materiálního a technického zásobování, obchodu, veřejného stravování atd. Náklady v odvětví zdravotnictví, vzdělávání, kultury, sportu, bankovníctví, pojišťovnictví a dalších služeb se nezohledňují.

5.2.1 Vývoj zemí bývalého Sovětského svazu na základě HND

Růst národního důchodu Sovětského svazu byl především důsledkem růstu počtu pracovníků, kteří přispěli ke zvýšení materiálové produkce. Socialismus na rozdíl od kapitalismu zahrnoval mnohem více lidí ve výrobě, což vede ke společenským výrobním vztahům, vylučuje nezaměstnanost a zajišťuje plnou vytíženost obyvatelstva. Tato skutečnost pak vysvětluje výhody a pomoc společnosti při sovětské práci. Nakonec, protože eliminuje anarchii výroby, socialismus také vylučuje zveličenou expanzi sféry cirkulace, která je kvůli rozporům realizace nevyhnutelná v rámci kapitalismu. Tedy socialismus vylučující všechny specifické příčiny neproduktivního plýtvání pracovních zdrojů, vytváří možnost soustředit ve sféře hmotné výroby nesrovnatelně větší část pracovních zdrojů než kapitalismus.

Je zřejmé, že v socialistické struktuře není práce komoditou, a proto mají mzdy formu základního příjmu. Část národního důchodu však slouží k zajištění reprodukce práce a zvyšování hmotného blahobytu pracovníků a zaměstnanců v rozsahu ekonomických možností společnosti. Je distribuovaný podle práce v peněžní formě, na národní úrovni z hodnoty produktu, který je vyráběn.

Graf 4 – Vývoj HND na obyvatele v SSSR v letech 1970–1990.

Zdroj: UNSD Databases, 2019.

Na základě statistických údajů a získané informace o HND postsovětských republik byla vytvořena klasifikace, podobně jako typologie států světa dle Světové banky.

Tabulka 2 – Klasifikace států bývalého SSSR podle World Bank na rok 2017.

Klasifikace států bývalého SSSR podle World Bank (HND na obyvatele v běžných cenách, USD) na rok 2017		
\$774 < lower middle-income economies < \$2,118	Uzbekistán	2,000
	Kyrgyzstán	1,130
	Tádžikistán	990
\$2,118 < upper middle-income economies < \$8,197	Kazachstán	7,970
	Turkmenistán	6,380
	Bělorusko	5,280
	Arménie	3,990
	Ázerbájdžán	4,080
	Gruzie	3,780
	Ukrajina	2,390
	Moldavsko	2,200
\$8,197 < high-income economies	Estonsko	18,190
	Litva	15,200
	Lotyšsko	14,740
	Rusko	9,230

Zdroj: World Bank national accounts data, 2019. Vlastní zpracování.

5.3 Inflace

Tabulka č. 3 uvádí údaje s mírou inflace od roku 1993. Přesně tento rok nejvíce ukazuje situaci po zhroutilí Sovětského svazu, když po přijetí dalších reforem vzniká šoková terapie. Maloobchodní ceny se zvýšily šestadvacetkrát a velkoobchodní dvašedesátkrát oproti údajům za období roku 1991.

Podle Světové banky existuje hyperinflace (inflace s extrémně vysokou sazbou).

Ukrajina vykazuje šokující míru inflace v roce 1993 s rekordním podílem 4 734,9, následovaná Moldavskem (1 613,6), dále Běloruskem (1 190,2), Ázerbájdžánem (1 128) a Ruskem (874).

Některé země zůstaly bez statistik (Turkmenistán a Uzbekistán).

V dalších dvou letech následuje velmi prudký skok dolů. Například Ukrajina z 4 734,9 % snížila inflační opatření na 376,7, Moldavsko z 1 613,6 na 29,8 %.

Pobaltské země na druhé straně vykazují poměrně nízké sazby, které trvají až do roku 2017. První záporné hodnoty ukazují Estonsko (-0,5 %) a Litva (-0,8 %) v roce 2015.

V současné době se údaje za rok 2017 pohybují od 0,9 % u Arménie až po 14,4 % u Ukrajiny.

Tabulka 3 – Inflace v postsovětských republikách v letech 1993- 2017, spotřebitelské ceny (ročně %).

Inflace, spotřebitelské ceny (ročně %)							
	1993	1995	2000	2005	2010	2015	2017
Estonsko	..	28,8	4	..	3	-0,5	3,4
Litva	410,2	39,7	1,0	2,7	1,3	-0,9	3,7
Rusko	874,3	197,4	20,8	12,7	6,9	15,5	3,7
Lotyšsko	108,0	25,0	2,6	6,7	-1,1	0,2	2,9
Kazachstán	..	176,2	13,2	7,6	7,4	6,7	7,4
Turkmenistán
Bělorusko	1190,2	709,4	168,6	10,3	7,7	13,5	6,0
Ázerbájdžán	1128,0	411,8	1,8	9,7	5,7	4,0	12,9
Gruzie	..	162,7	4,1	8,2	7,1	4,0	6,0
Arménie	..	176,0	-0,8	0,6	8,2	3,7	1,0
Ukrajina	4734,9	376,8	28,2	13,6	9,4	48,7	14,4
Uzbekistán
Moldavsko	1613,6	29,9	31,3	12,0	7,5	9,7	6,6
Kyrgyzstán	18,7	4,3	8,0	6,5	3,2
Tádžikistán	7,1	6,4	5,7	6,7

Zdroj : World bank. 2019. Indicators.

Tabulka 4 - Tempo růstu inflace v postsovětských republikách v letech 1993-2017, spotřebitelské ceny (v %).

Tempo růstu inflace v % (základní rok – 2017)							
	1993	1995	2000	2005	2010	2015	2017 (základní)
Estonsko	..	847,1	117,6	..	88,2	-14,7	100,0 %
Litva	11086,5	1073,0	27,0	73,0	35,1	-24,3	100,0 %
Rusko	23629,7	5335,1	562,2	343,2	186,5	418,9	100,0 %
Lotyšsko	3724,1	862,1	89,7	231,0	-37,9	6,9	100,0 %
Kazachstán	..	2381,1	178,4	102,7	100,0	90,5	100,0 %
Bělorusko	19836,7	11823,3	2810,0	171,7	128,3	225,0	100,0 %
Ázerbájdžán	8744,2	3192,2	14,0	75,2	44,2	31,0	100,0 %
Gruzie		2711,7	68,3	136,7	118,3	66,7	100,0 %
Arménie		17600,0	-80,0	60,0	820,0	370,0	100,0 %
Ukrajina	32881,3	2616,7	195,8	94,4	65,3	338,2	100,0 %
Moldavsko	24448,5	453,0	474,2	181,8	113,6	147,0	100,0 %
Kyrgyzstán	584,4	134,4	250,0	203,1	100,0 %

Zdroj : World bank. 2019. Indicators. Vlastní výpočty.

Tabulka č. 4 ukazuje údaje s tempem růstu inflace. Za základní období byl považován rok 2017, který je porovnáván s veličinou v běžných obdobích. Tímto způsobem je možné vidět, o kolik % byla inflace vyšší ve všech zemích bývalého SSSR po jeho zániku a jaký byl pokles inflace po dobu 24 let.

Pokud se zaměříme na státy velmocí, jako jsou USA, Velká Británie, Japonsko, Čína a Německo, je možné sledovat, že navzdory Sovětskému svazu lze v letech 1993 až 2017 každoročně pozorovat poměrně plynulé výkyvy míry inflace. Odlišuje se pouze Čína s 14,6 %, ale do roku 2017 se dostala na druhé místo mezi státy velmocí, a to z hlediska inflace s ukazatelem 1,6 %. Na prvním místě stojí Japonsko s 0,46 %. Nejvyšší míru inflace v těchto pěti zemích vykazuje USA (2,13 %).

Tabulka 5 – Inflace ve velmocích v letech 1993-2017, spotřebitelské ceny (ročně %).

Inflace, spotřebitelské ceny (ročně %)							
	1993	1995	2000	2005	2010	2015	2017
USA	2,9	2,8	3,4	3,4	1,6	0,1	2,1
Velká Británie	2,5	2,7	0,8	2,0	2,5	0,4	2,6
Japonsko	1,2	-0,1	-0,6	-0,3	-0,7	0,8	0,5
Čína	14,6	16,8	0,3	1,8	3,2	1,4	1,6
Německo	4,5	1,7	1,4	1,5	1,1	0,2	1,7

Zdroj : World bank. 2019. Indicators

Tabulka 6 - Tempo růstu inflace ve velmocích v letech 1993-2017, spotřebitelské ceny (v %).

Tempo růstu inflace v % (základní rok – 2017)							
	1993	1995	2000	2005	2010	2015	2017 (základní)
USA	138,1	133,3	161,9	161,9	76,2	4,8	100 %
Velká Británie	96,2	103,8	30,8	76,9	96,2	15,4	100 %
Japonsko	240,0	-20,0	-120,0	-60,0	-140,0	160,0	100 %
Čína	912,5	1050,0	18,8	112,5	200,0	87,5	100 %
Německo	264,7	100,0	82,4	88,2	64,7	11,8	100 %

Zdroj : World bank. 2019. Indicators. Vlastní zpracování.

Tabulka č. 6 ukazuje růst inflace vybraných velmocí v letech 1993–2017. Stejně jako u tabulky č. 4 je za výchozí považován rok 2017. Díky tomu je možné sledovat změnu míry inflace v těchto zemích v období od roku 1993 do roku 2017. U států velmocí neexistují tak velké rozdíly jako v zemích SSSR. Pouze v Číně před rokem 2000 se hodnoty v porovnání s rokem 2017 pohybují v 1000 %.

5.4 Zahraniční obchod: objem a saldo

Velmi silný vliv má v 70. letech na zahraniční obchod pokles mezinárodního napětí.

Zvýšení výrobní síly SSSR také ovlivňuje zlepšení životní úrovně. V roce 1975 zachoval SSSR obchodní a hospodářské vztahy se 115 zeměmi, včetně 13 socialistických, 76 rozvojových a 26 industrializovaných kapitalistických zemí. „V letech 1951–75 se zahraniční obchod vyvíjel obzvláště vysokým tempem, celý objem vzrostl o 17,3krát,“ zdůrazňuje L.V. Postnikova.

Až po zmírnění napětí z doby studené války se začaly objevovat nové příležitosti pro expanzi zahraničních ekonomických vazeb s industrializovanými kapitalistickými zeměmi.

Tabulka 7 – Obrat zahraničního obchodu SSSR v letech 1950-1986 podle skupin zemí (v milionech rublů).

	1950	1960	1970	1980	1985	1986	Průměrné tempo přírůstku v letech 1991-2017 (v %)
Celý objem zahraničního obchodu včetně zemí:	2 925	10 073	22 079	94 097	142 093	130 934	226,58 %
Socialistické země	2 373	7 371	14 403	50 553	86 959	87 501	205,93 %
Členské země RVHP	1 679	5 343	12 284	45 777	78 108	79 989	218,76 %
Rozvinuté kapitalistické země	440	1 917	4 694	31 583	37 876	28 989	289,97 %
Rozvíjející země	112	785	2 982	11 961	17 258	14 444	321,97 %
Export včetně zemí:	1 615	5 007	11 520	49 634	72 664	68 347	222,28 %
Socialistické země	1 350	3 790	7 530	26 903	44 467	45 661	200,93 %
Členské země RVHP	900	2 806	6 261	24 339	40 224	42 193	218,76 %
Rozvinuté kapitalistické země	236	913	2 154	15 862	18 582	13 136	289,41 %
Rozvíjející země	29	304	1 836	6 869	9 615	9 550	433,13 %

Import včetně zemí:	1 310	5 066	10 559	44 463	69 429	62 587	232,51 %
Socialistické země	1 023	3 581	6 873	23 650	42 492	41 840	212,84 %
Členské země RVHP	779	2 537	6 023	21 438	37 884	37 796	219,10 %
Rozvinuté kapitalistické země	204	1 004	2 540	15 721	19 294	15 853	293,79 %
Rozvíjející země	83	451	1 146	5 092	7 643	4 894	271,19 %
Saldo obchodní bilance	305	-59	961	5 171	3 235	5 760	377,67 %

Zdroj: Finance a statistika, Moskva, 1987, vlastní výpočty.

Vzhledem k ekonomice moderního období postsovětských zemí je třeba poznamenat, že země rozvíjejí mezinárodní ekonomické vztahy mnohem progresivněji než v sovětských dobách.

Například Ukrajina je jednou z klíčových zemí v postsovětském prostoru, která zaměřila svůj zahraniční obchod na zemědělský trh. To ovlivňuje účinnost tarifních (celních) a netarifních (kvótových) omezení v tomto obchodu. Navzdory tomuto faktu existuje silná konkurence mezi dodavateli zemědělských produktů na světovém trhu. Ve světě působí skupiny zemí čistých vývozců a zemí čistých dovozců zemědělských potravin. Ukrajina patří do první kategorie států. Největšími čistými dovozci zemědělských produktů jsou Evropská unie, Japonsko, Čína, Rusko, Jižní Korea, Saúdská Arábie, Alžírsko.

Naléhavost problému spočívá ve skutečnosti, že zahraniční obchod na Ukrajině získal charakter převážně jednosměrné komunikace, tj. negativní obchodní bilance naznačuje výrazný přebytek dovozu nad vývozem ve státě.

Tabulka 8 – Import, export a saldo Ukrajiny a sousedními zeměmi, v roce 2017 (mld. USD).

	Export	Import	Saldo
	mld. USD	mld. USD	mld. USD
Celý objem zahraničního obchodu včetně zemí:	11,42	17,75	-6,33
Bělorusko	1,30	3,79	-2,49
Rusko	3,65	8,09	-4,44
Polsko	3,26	3,63	-0,37
Slovensko	0,86	0,53	0,33
Turecko	2,35	1,71	0,64

Zdroj: World Bank Indicators, 2017. Vlastní zpracování.

Pokud vezmeme v úvahu bývalou postsovětskou republiku, která se připojila k Evropské unii, je možné sledovat transformaci zahraničního obchodu od roku 1990 až do současnosti. Například import Estonska se zvýšil o 17,4 miliardy dolarů, nebo o 7,2krát na 20,2 miliardy dolarů. Změna nastala na úrovni -0,5 miliardy dolarů kvůli poklesu populace Estonska o 0,3 milionu lidí, stejně jako o 17,9 miliardy dolarů kvůli zvýšení indexu dovozu na hlavu v Estonsku o 13 892,2 dolarů.

Tabulka 9 – Import Estonska a sousedních zemí, v letech 1990–2012 (mld. USD).

Rok	Rusko	Finsko	Estonsko	Lotyšsko
1990	109,1	33,5	2,8	4,4
2000	62,4	41,9	5	3,8
2010	322,4	92,4	13,8	13,2
2012	494,4	102,5	20,2	18,6

Zdroj: Kushnir ,V.: Mirovaya ekonomika v tablitsakh, 2012.

Tabulka 10 - Trend vývoje importu Estonska v letech 1990–2012

Rok	Import Estonska (v mld. USD)	Tempo přírůstku v %	Bazický index (1990) v %
1990	2,8	-	-
2000	5	78,57	178,57
2010	13,8	176,00	492,86
2012	20,2	46,38	721,43

Zdroj: Kushnir ,V.: Mirovaya ekonomika v tablitsakh, 2012. Vlastní zpracování.

Mezi hlavní zahraniční obchodní partnery země patří: Finsko, Švédsko, Německo, Rusko, Lotyšsko, Litva. Více než třetina vývozu představovala výrobky z elektrického a radioelektronického průmyslu, stejně jako průmyslová zařízení. Estonsko také prodává dřevo, chemikálie, kovové zboží a potraviny k vývozu. Země dováží ropu a ropné produkty, stroje a zařízení, plyn, potraviny, kovy.

Také 1/3 celkového objemu vývozu závisí na nabízených službách. Zahraničním podnikatelům, investorům a občanům jsou poskytovány všechny druhy dopravních, turistických a obchodních služeb. Kromě toho jsou vyváženy počítače, komunikační

služby, stavební služby apod. Významným vývozním příjmem jsou také veškeré druhy doplňkových služeb souvisejících s dopravou.

Tabulka 11 – Export Estonska a sousedních zemí, v letech 1990–2012 (mld. USD).

Rok	Rusko	Finsko	Estonsko	Lotyšsko
1990	109,4	31,3	2,3	4,2
2000	114,4	56,1	4,8	3,3
2010	445,5	95,5	15,1	12,9
2012	597,5	100,4	20,3	17,5

Zdroj: Kushnir ,V.: Mirovaya ekonomika v tablitsakh, 2012.

Tabulka 12 - Trend vývoje exportu Estonska v letech 1990–2012

Rok	Export Estonska (v mld. USD)	Tempo přírůstku v %	Bazický index (1990) v %
1990	2,3	-	-
2000	4,8	108,70	208,70
2010	15,1	214,58	656,52
2012	20,3	34,44	882,61

Zdroj: Kushnir ,V.: Mirovaya ekonomika v tablitsakh, 2012. Vlastní zpracování.

V tabulkách č. 10 až č. 12 lze vidět, že údaje o exportu a importu Estonska se neustále zvyšují. Průměrné tempo přírůstku importu je 100,32 % a exportu 119,24 %. V roce 1990 bylo saldo -0,5 mld. USD, v roce 2000 to bylo -0,2 mld., v roce 2010 se zvýšilo na 1,3 miliardy a v roce 2012 saldo činilo přibližně 0,1 mld. Z toho lze vyvodit závěr, že vývozní trend v Estonsku je vyšší než dovozní.

6 Vypracované statistické údaje na základě vybraných demografických prvků a jejich struktura

6.1 Populace a přirozený přírůstek obyvatel

Úroveň rozvoje země, životní úroveň obyvatelstva, lidové tradice a náboženství, nemoci a epidemie, války, ozbrojené konflikty a přírodní katastrofy – to vše nepřímo, nebo přímo ovlivňuje obyvatelstvo všech států. Na srovnání populace Sovětského svazu v roce 1939 a v roce 1980 můžeme vidět, že počet obyvatel se zvýšil o 150 %. Z 170,6 milionu na 264,5 milionů lidí (Andreyev, 1993). Ale růst byl v různých zemích velmi nerovnoměrný. Například na Ukrajině za dobu 16 let klesla populace země o 8 milionů lidí kvůli ekonomickým a společenským faktorům, v Uzbekistánu se zase kvůli přirozenému růstu populace zvýšila o 1,5krát.

Tabulka 13 – Populace SSSR a postsovětských republik v letech 1940, 1976, 1991 a 2017 (mil. lidí).

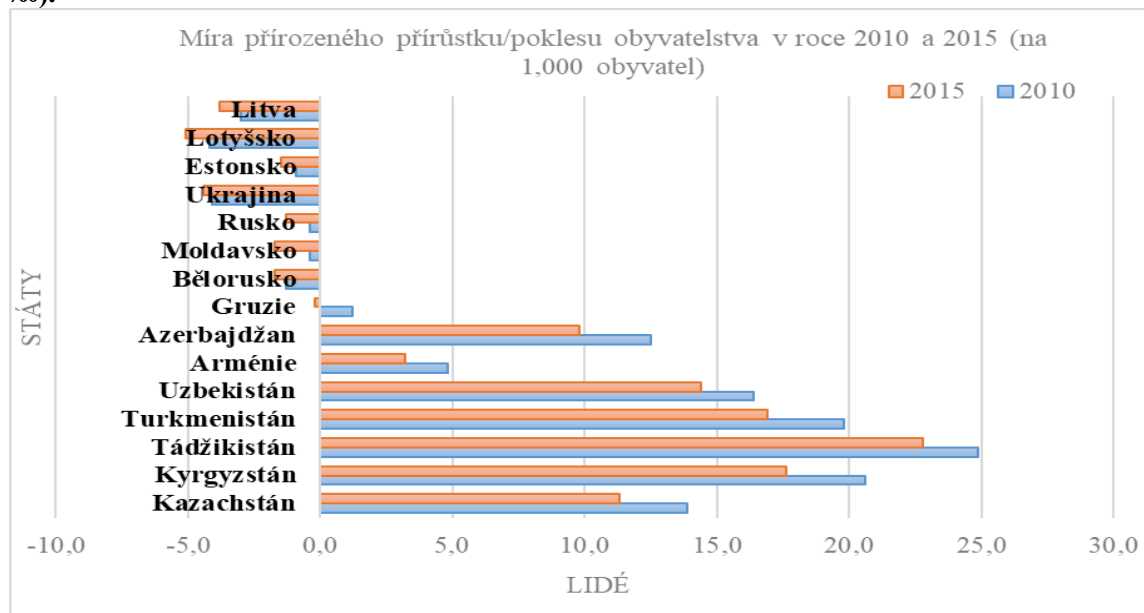
Roky	1940	1976	Tempo přírůstku v letech 1940-1976 (v %)	Roky	1991	2017	Tempo přírůstku v letech 1991-2017 (v %)
SSSR	194	255,6	31,75%	Po rozpadu SSSR :	285	291	2,11%
RSFSR	110	134,7	22,45%	Ruská Federace	148,6	146,8	-1,21%
Ukrajinská SSR	41,3	49,1	18,89%	Ukrajina	52	44,8	-13,85%
Běloruská SSR	9	9,4	4,44%	Bělorusko	10,2	9,5	-6,86%
Uzbecská SSR	6,5	14,1	116,92%	Uzbekistán	20,9	32,4	55,02%
Kazašská SSR	6,1	14,3	134,43%	Kazachstán	16,4	18	9,76%
Gruzinská SSR	3,6	4,9	36,11%	Gruzie	4,8	3,7	-22,92%
Ázerbájdžánská SSR	3,2	5,7	78,13%	Ázerbájdžán	7,27	9,86	35,63%
Litevská SSR	2,9	3,3	13,79%	Litva	3,7	2,8	-24,32%

Moldavská SSR	2,5	3,9	56,00%	Moldavsko	3,7	3,5	-5,41%
Lotyšská SSR	1,9	2,5	31,58%	Lotyšsko	2,6	1,9	-26,92%
Kyrgyzská SSR	1,6	3,4	112,50%	Kyrgyzstán	4,4	6,2	40,91%
Tádžická SSR	1,6	3,5	118,75%	Tádžikistán	5,4	8,9	64,81%
Arménská SSR	1,4	2,8	100,00%	Armenie	3,5	2,9	-17,14%
Turkmenská SSR	1,3	2,6	100,00%	Turkmenistán	3,8	5,7	50,00%
Estonská SSR	1,1	1,4	27,27%	Estonsko	1,5	1,3	-13,33%

Zdroj: World bank. 2019. Indicators.

V tabulce č. 13 je jasně vidět růst populace v letech 1940–1976 a 1991–2017. I přes druhou světovou válku vidíme v SSSR velmi značný nárůst počtu obyvatel (31,75 %) ve srovnání s dobou po pádu Sovětského svazu v letech 1991–2017 (2,11 %). V prvním časovém období se ukázalo, že Uzbecká SSR, Kazašská SSR, Kyrgyzská SSR, Arménská SSR a Turkmenská SSR udržovaly tempo růstu populace na více než 100 %, což znamená, že počet obyvatel těchto zemí se za 36 let zvýšil více než dvakrát. Estonská SSR, Běloruská SSR, Litevská SSR, Lotyšská SSR, Ukrajinská SSR a RSFSR ve srovnání s předchozími zeměmi udržovaly tempo růstu na průměrné úrovni 19,24 %. Nejnižší ukazatel zaujímá Běloruská reforma s tempem růstu 4,44 %. Po zhroucení SSSR se ukazuje negativní tempo růstu (pokles) populace v 10 z 15 zemí. V Lotyšsku, Litvě, Gruzii a Arménii jsou ukazatele na úrovni od -17 % do -27 %, kdy v době SSSR měly všechny země pozitivní ukazatele. Tádžikistán, Turkmenistán, Uzbekistán a Kyrgyzstán vystupují výrazně z celého seznamu kvůli vysokému tempu růstu (z 40 % na 65 %).

Graf 5 – Přirozený přírůstek ve státech bývalého Sovětského svazu v letech 2010 a 2015 (v %).

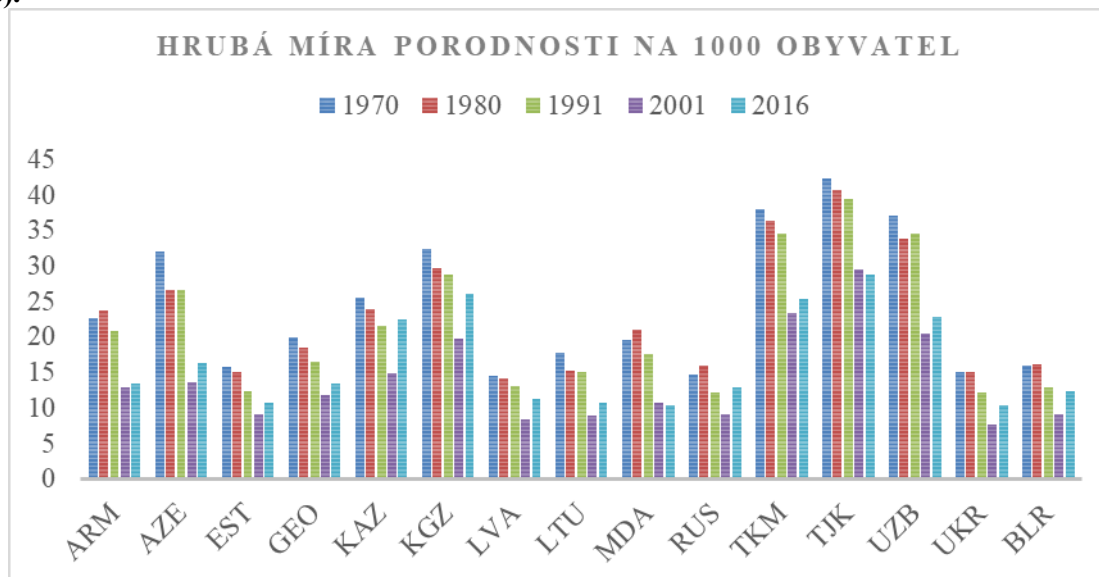
Zdroj: World bank. 2019. Indicators.

6.2 Vývoj porodnosti a úmrtnosti států bývalého SSSR v období 1970–2016

Graf č. 6 uvádí hrubou míru porodnosti na 1 000 obyvatel v letech 1970, 1980, 1991, 2001 a 2016. Je možné sledovat, že v období od roku 1970 do roku 1980, se porodnost začala snižovat v celém Sovětském svazu s výjimkou Moldavské SSR (od 19,6‰ do 21‰) a RSFSR (natalita stoupla z 14,6‰ na 15,9‰). Opačná situace v tomto období je zaznamenána v Ázerbájdžánské SSR (porodnost klesla téměř o 6 bodů z 32‰ na 26,5‰) a v Uzbekké SSR (z 37‰ do 33,9‰). V ostatních regionech se porodnost snížila / vzrostla o 0,5–1‰. Během následujících deseti let, v období od roku 1980 až do zániku Sovětského svazu, začíná rychle narůstat poměrná porodnost ve všech republikách SSSR. Výjimkou je Uzbeká SSR, která v tomto období měla fixní pozice (z 33,9‰ do 34,5‰) a Ázerbájdžánská SSR (26,5‰ do 26,6‰). Další důležitou etapou ve vývoji demografie je zánik SSSR a získání nezávislosti všech 15 států. V tomto období se setkáváme s takovým jevem, jako je depopulace, tedy rychlý pokles absolutní populace, jakožto důsledek poklesu porodnosti, nárůstu úmrtnosti a vysoké migrace. V celém bývalém Sovětském svazu došlo k prudkému poklesu porodnosti, téměř v každé zemi je to o více než 5 bodů. Maximální pokles koeficientu je zaznamenán v Arménii (od 20,7‰ do 12,9‰), Ázerbájdžánu (od 26,6‰ do 13,6‰) a Uzbekistánu (z 34,5‰ na 20,5‰). Pokud jde o

současnost, od roku 2001 do roku 2016 se porodnost pomalu zvyšuje. Jedinou zemí, kde míra porodnosti vzrostla vysoko, je Kazachstán (od 14,9 do 22,5). Naopak státem, ve kterém se porodnost za posledních 15 let snížila, je Moldavsko, z 10,8‰ na 10,3‰ (0,5‰).

Graf 6 – Hrubá míra porodnosti států bývalého SSSR v letech 1970, 1980, 1991, 2001, 2016 (v ‰).

Zdroj: World bank. 2019. Indicators.

Vzhledem k míře úmrtnosti obyvatelstva, lze v letech 1970–1980 pozorovat, že se v regionech východní Evropy, jako jsou RSFSR, Ukrajinská SSR, Moldavská SSRR a Běloruská SSR indexy výrazně zvýšily. Například v Ukrajinské SSR z 8,8‰ na 11,4‰. Naopak ve středoasijských regionech klesla míra úmrtnosti: v Kazachstánu z 9,3‰ na 8‰, v Turkmenistánu z 11,8‰ na 9,9‰ a nejnižší koeficient v sovětském prostoru patřil Uzbekistánu (od 10,4‰ do 7,5‰).

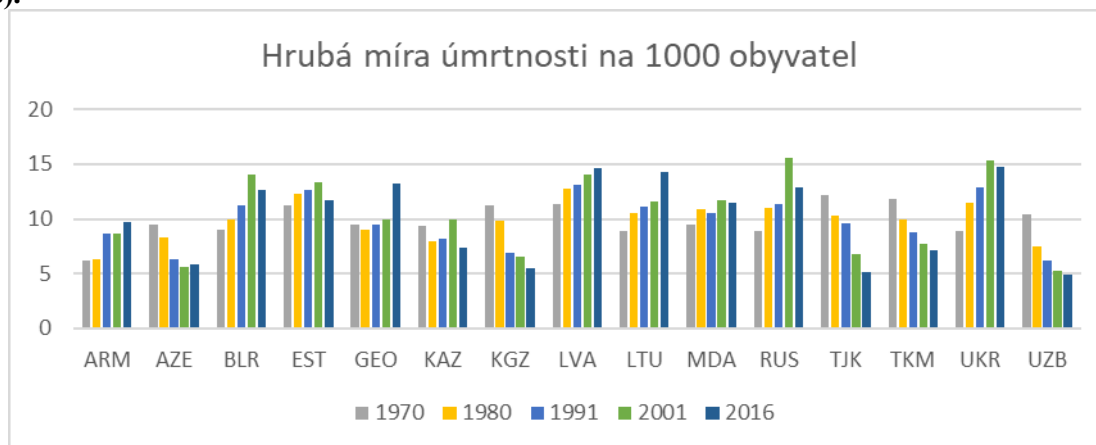
V letech 1980–1990 se míra úmrtnosti v evropském regionu mírně zvýšila (0,5–1‰). Naproti tomu v asijském kontinentu se úmrtnost dále snižovala, Kyrgyzská SSR snížila čísla z 9,8‰ na 6,9‰.

Zatímco země Sovětského svazu získaly nezávislost a v následujících deseti letech začaly existovat jako suverénní státy, v Bělorusku, Rusku a na Ukrajině se ukazatele zvýšily o 4‰. Současně Uzbekistán a Ázerbájdžán vedly v poklesu úmrtnosti obyvatelstva, jejich úmrtnost byla pouze 5,3‰.

V moderním světě se všechny postsovětské republiky snaží co nejrychleji snížit míru úmrtnosti a zvýšit míru porodnosti. Můžeme tedy sledovat úspěch demografické politiky: za 46 let snížily Uzbekistán, Turkmenistán a Kyrgyzstán hrubou míru úmrtností o 2,3

násobek, přestože tyto země zaujímají své postavení na nejnižších úrovních HDP a HND. Zatímco v Lotyšsku, Litvě a Estonsku, které jsou členy Evropské unie, se míra úmrtnosti zvýšila jeden a půlkrát.

Graf 7 – Hrubá míra úmrtnosti států bývalého SSSR v letech 1970, 1980, 1991, 2001, 2016 (v ‰).

Zdroj: World bank. 2019. Indicators.

V tabulce č. 14 je srovnání SSSR a světa podle hrubé míry porodnosti a úmrtnosti od roků 1970–1991 a podle průměru ukazatelů postsovětských republik a světa.

Tabulka 14 – Dynamika vývoje míry porodnosti a úmrtnosti mezi SSSR a světem v letech 1970, 1980, 1991, 2001, 2016 (v ‰).

	1970	1980	1991	2001	2016	Průměrné tempo přírůstku v ‰
Míra porodnosti (v ‰)						
Svět	32,43	27,45	25,21	21,29	18,89	-13 ‰
SSSR	24,22	23,06	21,2	13,98	16,49	-7 ‰
Míra úmrtnosti (v ‰)						
Svět	11,97	10,27	9,18	8,45	7,65	-11 ‰
SSSR	9,85	14,81	14,69	15,62	15,1	13 ‰
Saldo přirozeného přírůstku (v ‰)						
Svět	20,46	17,18	16,03	12,84	11,24	
SSSR	14,37	8,25	6,51	-1,64	1,39	

Zdroj: World bank. 2019. Indicators. Vlastní výpočty.

6.3 Migrace

Procesy přesídlení obyvatelstva v SSSR jsou způsobeny dvěma hlavními faktory: pohybem obyvatelstva z vesnic do měst a pohybem do východních oblastí Sovětského svazu. Během druhé světové války bylo mnoho lidí evakuováno z čelních zón. Po jejím skončení se lidé

přestěhovali do nových oblastí ve výstavbě, do oblastí „nevykopené půdy“. Velké množství lidí v této době také přesídlilo do střední Asie.

V roce 2000 došlo k poklesu migrace občanů zemí bývalého Sovětského svazu do cizích zemí s cílem získat zde trvalý pobyt.

Tabulka 15 – Podíl migrantů na populaci v období 1990–2015 (v %).

Migrace (populace v %)					Tempo průměrného přírůstku v %.
Stát	1990	2000	2010	2015	
Ázerbájdžán	5	4,03	3,04	2,71	-18,27
Armenie	18,59	21,39	7,48	6,34	-21,74
Estonsko	24,4	17,83	16,36	15,42	-13,64
Gruzie	6,2	4,61	4,29	4,22	-11,41
Kazachstán	21,89	19,2	20,44	20,12	-2,47
Kyrgyzstán	14,18	7,86	4,24	3,44	-36,50
Litva	24,25	18,14	15,01	13,35	-17,84
Lotyšsko	9,45	6,15	5,15	4,73	-19,78
Ruská Federace	7,81	8,13	7,82	8,12	1,37
Uzbekistán	8,06	5,73	4,4	3,92	-21,01
Ukrajina	13,42	11,34	10,56	10,79	-6,73
Turkmenistán	8,36	4,85	3,93	3,65	-22,69
Tádžikistán	8,1	4,84	3,67	3,24	-25,38
Moldavsko	12,47	5,9	3,86	3,51	-32,11
Bělorusko	12,21	11,29	11,49	11,4	-2,18

Zdroj: World bank. 2019. Indicators. Vlastní zpracování.

V tabulce č. 15 lze konstatovat, že procento cizinců v zemích bývalého Sovětského svazu každoročně klesá. Jediná pozitivní průměrná míra růstu je zaznamenána v Rusku (1,37 %), dále v Bělorusku (-2,18 %) a Kazachstánu (-2,47 %). Rychlost růstu je nejrychleji snížena v Kyrgyzstánu (-36,5 %), Moldavsku (-32,11 %) a Tádžikistánu (-25,38 %).

Od roku 2014 se v některých zemích SNS objevuje tendence zvýšit počet lidí přicházejících do země za účelem získání trvalého pobytu, a snížit množství těch, kteří zemi opustili. Viditelné je to na příkladu Ruska, Ázerbájdžánu, Běloruska a Ukrajiny. Ukrajina, na rozdíl od výše uvedených tří států, měla také vysokou migrační výměnu se zeměmi, které nejsou členy SNS.

V Uzbekistánu, Kyrgyzstánu, Moldavsku a Tádžikistánu se v roce 2014 postupně snižoval pokles obyvatelstva. V Kazachstánu se migrační růst populace změnil v migrační úpadek,

v Arménii byla situace naprosto jasná: pokles počtu obyvatel v porovnání s rokem 2005 se zvýšil třikrát.

6.4 Náboženské poměry ve státech bývalého SSSR

Ateismus, ve smyslu náboženství popírajícího svět, byl v SSSR jako součást státní ideologie aktivně podporován stranickými a státními orgány. I když chyběla oficiální deklaráce, dělo se tak až do roku 1988, kdy došlo k politické a ideologické liberalizaci režimu. Leninovo prohlášení o boji proti náboženství je dobře známé: „Musíme bojovat proti náboženství. Toto je abeceda veškerého materialismu a tedy marxismu. Ale marxismus není materialismus, zastavil se v abecedě. Marxismus jde dále. Říká: Musíme být schopni bojovat s náboženstvím, a proto musíme materiálně vysvětlit zdroj víry a náboženství mezi masami.“

Náboženství nabízí a odhaluje význam člověka, který překračuje i ty nejdůležitější pozemské hodnoty. V Sovětském svazu byla vybudována nová společnost a tato „budova“ měla zřetelné náboženské odstíny: vyskytoval se v ní kult a panteon (mauzoleum, hroby na kremelské zdi), katedrály (kongresy CPSU) a především eschatologie (budování komunismu – ideální společnost a stát). Není možné šířit náboženskou ideologii, která bourá režimem nastolené hodnoty. V roce 1964 vznikl Institut vědeckého ateismu. V roce 1965 se demokratická strana a sociálně demokratická strana společensky sjednotily v Radě pro náboženské záležitosti (SDR) v rámci Rady ministrů SSSR. Poprvé byla zveřejněna ustanovení o SDR. Rada měla právo rozhodovat o registraci a vyřazování náboženských sdružení, o zahájení a uzavírání modlitebních budov a o kontrole činnosti náboženských organizací.

Tabulka 16 – Procentní podíl nevěřících a věřících v státech bývalého SSSR v roce 2004 a jejich náboženství.

Státy	Věřící v %	Nevěřící v %	Náboženství
Kazachstán	88–89	11–12	Islám
Kyrgyzstán	93	7	Islám
Tádžikistán	87	13	islám
Turkmenistán	82	18	islám
Uzbekistán	96	4	islám
Arménie	86	14	křesťanství
Ázerbájdžán	99	1	islám
Gruzie	96	4	křesťanství

Bělorusko	83	17	křesťanství
Moldavsko	94	6	křesťanství
Rusko	70	30	křesťanství
Ukrajina	83	17	křesťanství
Estonsko	51	49	křesťanství
Lotyšsko	80	20	křesťanství
Litva	87	13	křesťanství

Zdroj : Martin, M.: The Cambridge companion to atheism, 2007. Vlastní zpracování.

Podíváme-li se na tabulku č. 16, vidíme, že v 9 z 15 zemí bývalého SSSR lidé přijali křesťanství. Průměrný počet nevěřících v těchto zemích je 18,9 %, zatímco průměrný počet nevěřících v zemích, které vyznávají islám, je 9 %. Z toho vyplývá, že v těchto zemích je náboženství pro lidi důležitější.

Pokud se zaměříme na šíření náboženství v postsovětských republikách, pak můžeme rozlišit dvě hlavní odvětví – křesťanství a islám. V postsovětském prostoru hraje velkou roli pravoslavná církev. Vezmeme-li v úvahu islám, pak část populace Ázerbájdžánu jsou šíité a sunnité jsou zakořeněni v Čečensku a Kazachstánu.

7 Závěr

SSSR byl tvořen jednotlivými republikami s různými populacemi na rozdílné úrovni sociálně-ekonomického rozvoje, etnokulturních rysů, vědeckého, technického a vzdělávacího potenciálu. Republiky, které se nacházely ve sjednocené právní oblasti SSSR, stojí z hlediska socioekonomického rozvoje na různých základech: od převahy agrárních forem hospodářství a společenského života v republikách střední Asie až po vysoce industrializované RSFSR, baltské republiky, Ukrajinu a Bělorusko.

Cílem bakalářské práce bylo uvést, komparovat a vytvořit typologie států bývalého SSSR podle ekonomických a demografických ukazatelů. Práce se věnuje charakteristice sovětského a postsovětského trhu podle vybraných ukazatelů, jimiž jsou hrubý domácí produkt, hrubý národní důchod, míra inflace a obchodní bilance zahraničního obchodu. Text se zabývá analýzou, regulací a popisem vývoje demografických prvků, jako je míra porodnosti, úmrtnosti, přírodní přírůstek, mechanický pohyb osob a typologie postsovětských republik dle náboženství.

V první části byly podle metodiky definovány ekonomické a demografické ukazatele a charakterizován vývoj Sovětského svazu, a od roku 1991 i patnácti nezávislých republik. Na základě informací získaných na přednáškách a z českých a zahraničních ekonomických zdrojů, byly vymezeny vybrané ekonomické ukazatele a pečlivě rozebrány metody výpočtu hrubého domácího produktu a národního důchodu, měření indexu spotřebitelských cen. Také byly podrobně popsány dějiny vývoje ekonomiky a demografie Sovětského svazu tak, aby získat hlubší pohled na ekonomickou složku a demografickou politiku 20. století, jaké reformy vedly k úspěchu a pádu země, a jak zánik SSSR ovlivnil vývoj patnácti zemí bývalého Sovětského svazu až dodnes.

Praktická část se věnovala srovnání států bývalých republik Sovětského svazu mezi sebou i ve světovém kontextu. Na základě statistických údajů a typologie Světové banky podle HND na obyvatele v běžných cenách a úrovně HDP na obyvatele, byly rozděleny státy bývalého SSSR na skupiny a vytvořena odpovídající typologie ve světovém měřítku. Jde tady o pochopitelnou představu ekonomické úrovně zemí. Bylo provedeno srovnání HDP

na obyvatele Ruska, Číny, Japonska, USA, Velké Británie, Německa a Francie v letech 1960–2017, což ukázalo významný rozdíl ve vývoji zemí v globální ekonomice.

Výsledkem analýzy ekonomické úrovně 15 států bývalého SSSR bylo rozdělení těchto států do 3 skupin, podle úrovně HDP na obyvatele.

V rámci analýzy ekonomického vývoje zemí bývalého SSSR lze pozorovat, že se ukazatele HDP liší od ukazatele HND. Z toho lze vyvodit, že pokud je HDP vyšší než HND, znamená to, že cizí obyvatelé vydělávají v tomto státě více peněz, než občané daného státu, kteří si vydělávají méně peněz mimo hranice svého státu. Z 15 uvedených zemí můžeme odlišit Arménii, Moldavsko a Tádžikistán, jejichž HNP je vyšší než HDP, což jasně ukazuje, že občané těchto států mají větší příjmy v zahraničí než cizinci v tomto státě.

Skupina s relativně nízkým HDP zahrnuje 5 postsovětských republik: Tádžikistán, Uzbekistán, Kyrgyzstán, Moldavsko a Ukrajinu. U těchto zemí lze pozorovat, že úroveň HDP se pohybuje od 800 USD na obyvatele, například jako v Tádžikistánu a až do úrovně 2 540 USD na obyvatele, například jako na Ukrajině. Tuto skupinu lze charakterizovat jako země s relativně nízkou úrovní hospodářského rozvoje. Pokud jde o inflaci, v této skupině zemí maximální hodnota dosahuje na Ukrajině - tj. 14,4% a v Uzbekistánu se statistika Světové banky vůbec nevede.

Demografické ukazatele naznačují vysokou míru přírůstku populace v těchto zemích za posledních 26 let. Míra přírůstku dosáhla v průměru 29%, včetně negativních ukazatelů na Ukrajině a v Moldávii. Bez těchto je míra přírůstku 55%.

Skupina relativně středního ekonomického vývoje zahrnuje Gruzii, Arménii, Ázerbájdžán, Bělorusko, Turkmenistán a Kazachstán. Úroveň HDP v této skupině začíná v Gruzii na 3 880 USD na obyvatele a končí na 8 760 USD na obyvatele v Kazachstánu. Inflace v této skupině je v průměru 6,6%, s ohledem na vysokou míru inflace v Ázerbájdžánu. Ve této skupině zemí byly míry přírůstku rozděleny do dvou kategorií. K první patří Gruzie, Arménie a Bělorusko ve kterých došlo k poklesu populace, zatímco v druhé, ke které patří Kazachstán, Ázerbájdžán a Turkmenistán populace vzrostla.

Třetí skupinu tvoří země s relativně vysokou úrovní rozvoje - jedná se o baltské země, kde je nejvyšší úroveň HDP ve všech zemích v postsovětském prostoru. Úroveň HDP v této

skupině začíná na 19 790 USD na obyvatele v Estonsku, a v Rusku je úroveň HDP 10 960 USD na obyvatele. Inflace v této skupině je výrazně stabilnější: průměrná míra inflace je zde 3,4%. Demografické ukazatele v letech 1991 až 2017 ukazují pouze záporné hodnoty, v průměru -16%.

Lze konstatovat, že z uvedených údajů má náboženství silný vliv na demografické ukazatele. On je způsoben tím, že náboženství má určité morální a sociální požadavky na členy komunity. V zemích, kde je hlavním náboženstvím islám, lze pozorovat vysokou úroveň růstu populace, protože islám má negativní přístup ke kontrole porodnosti. Kromě toho lze také konstatovat, že v zemích, kde je v současné době úroveň HDP na obyvatele hodnocena jako nízká nebo střední, demografický růst v těchto státech se ještě zvýší.

S ohledem na růst z hlediska budoucích perspektiv a na základě prognózy OSN lze předpokládat, že počet obyvatel se v roce 2100 zdvojnásobí a dosáhne 16,5 miliardy lidí. V zemích ve skupině s vysokou úrovní HDP na obyvatele se neočekávají žádné významné změny. Populace nebude klesat, ale zůstane na stejné úrovni.

Ve druhé skupině bude očekávaná situace následující: v Kazachstánu se zvýší počet obyvatel na dvojnásobek, Turkmenistán a Ázerbájdžán se zvýší počet obyvatel o 1,5 krát, Bělorusko zůstane na přibližně stejné úrovni, zatímco Arménie a Gruzie budou mít pokles počtu obyvatel.

V zemích s nízkou úrovní HDP na obyvatele jako Ukrajina a Moldavsko zůstane situace negativní. V Kyrgyzstánu a Uzbekistánu se může počet obyvatel zvýšit na dvojnásobek. V Tádžikistánu, který je na konci této skupiny se může počet obyvatel zvýšit až o trojnásobek.

Hospodářské reformy provedené v nových nezávislých státech vedly k potřebě vypracovat nový (tržní) mechanismus pro udržení výrobních a ekonomických vazeb a jejich transformaci na mezistátní úroveň. Bez ohledu na rozmanitost a rozdílnost světového prostoru, se každý stát snaží o integraci s ním. Globalizace a redistribuce zdrojů na nadnárodní úrovni se stávají jediným pravým způsobem pro další rozvoj lidstva v kontextu exponenciálního populačního růstu ve světě.

8 Seznam použitých zdrojů

Monografické publikace:

ANDREYEV, Y., a kol.: *Naseleniye Sovetskogo Soyuza, 1922–1991*. Moskva, Nauka, 1993, 143 stran. ISBN 5-02-013479-1

ARAGON, L.: *Souběžné dějiny SSSR: Dějiny SSSR v letech 1917–1960*. Praha: Mladá fronta, 1966, 362 stran.

CIHELKOVÁ, E.: *Aktuální otázky světové ekonomiky : proměny a governance*. Praha: Professional Publishing, 2012. ISBN 978-80-7431-104-8.

KNAUSOVÁ, I.: *Základy demografie II*. 1. vyd .Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, 49 stran. ISBN 978-80-244-2173-5.

KUNA, Z.: *Demografický a potravinový problém světa*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010, stran 340. ISBN 978-80-7357-588-5.

KUSHNIR, I.: *Mirovaya ekonomika v tablitsakh i grafikakh: Sprav. posobiye*. Moskva: Ekonomika, 2012. 287 stran.

LOMSHIN, V.: *Denezhnaya reforma 1947 i otmena kartochnoy systemy*. Regionologiya, vol. 2, 2010. ISSN 2587-8549.

MARKOVA, A. a kol.: *Istoriya mirovoy ekonomiky*. Moskva: UNITY, 2002, 319 stran.

MARTIN, M.: *The Cambridge companion to atheism*. New York: Cambridge University Press, 2007. ISBN 9780521603676.

NORDHAUS, W. a SAMUELSON, P.: *Ekonomie : 19. vydání*. Praha: NS Svoboda, 2013. ISBN 978-80-205-0629-0.

NOVOTNÝ, Z., KAFKOVÁ, R. a DYNTAROVÁ, V.: *Podniková ekonomika 2: aktualizované vydání k 1.1.2002*. Břeclav: Moraviapress, 2002. ISBN 80-86181-62-6.

PAVELKA, T.: *Makroekonomie: Základní kurz 2*. Praha: Melandrium, 2007, 277 stran. ISBN 978-80-86730-21-9.

RUSMICOVA, L., SOUKUP, J. a kol.: *Makroekonomie*. MELANDRIUM 2002, Praha. Páté vydání, 167 stran. ISBN 80-86175-24-3.

SOLOVIEV, V.: *Dve imperii: Rossiya ot nachala XIX veka do noveyshego vremeni: uchebnoye posobiye po otechestvennoy istorii dlya vysshey shkoly*. Moskva, Berlin: Direkt-Media, 2017, 578 stran. ISBN 978-5-4475-8852-6.

ŠVANKMAJER, M., VEBER, V., SLÁDEK, Z., MOULIS, V. a DVOŘÁK, L.: *Dějiny Ruska*. 4. rozšíř. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, 574 stran. ISBN 80-7106-658-3.

TOUŠEK, V., KUNC J., VYSTOUPIL, J.: *Ekonomická a sociální geografie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, 411 stran. ISBN 978-80-7380-114-4.

Internetové zdroje:

ALEXANDER, R.: *Pochemu SSSR nachal massovyye zakupki amerikanskogo zerna?* [online]. (PDF) [cit. 24.02.2019]. Dostupné z: <http://newsland.com/user/4297663821/content/pochemu-sssr-nachal-massovye-zakupki-amerikanskogo-zerna/4115661>.

ARTEMYEV, A.: *Etu kul'turu povsyudu vnedryay»* [online]. (PDF) [cit. 24.02.2019]. Dostupné z: <https://lenta.ru/articles/2013/10/12/corn/>.

Databáze studijních materiálů pro střední a vysoké školy. [online] [cit. 23-02-2019]. Dostupné z: <http://finance-verejne.blogspot.com/2010/05/>.

Finance a statistika. *Narodnoye khozyaystvo SSSR za 70 let. Yubileynyy statisticheskiy yezhegodnik*. [online] (PDF) [cit. 23-02-2019] Dostupné z: <http://istmat.info/node/7687>.

Goskomstat SSSR. *Narodnoe khozyaystvo SSSR v 1990 g.* [online] Moskva: Finance a statistika. 1991. [cit. 23-02-2019]. Dostupné z: <http://mirknig.su/knigi/history/300896-narodnoe-hozyaystvo-sssr-v-1990-g-statisticheskiy-ezhegodnik.html>.

HERTL, D.: Český rozhlas. *Alexej Kosygin: Já nejsem politik, já jsem inženýr* [online] [cit. 23-02-2019] dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/>

HERTL, D.: Český rozhlas, *Jurij Vladimirovič Andropov* [online] [cit. 23-02-2019]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/>

KAZAREZOV, V.: *Samye znamenitye reformatory Rossii* [online]. (FB2) 2002, [cit. 23-02-2019] dostupné z: <https://coollib.com/b/304414/read#t28>.

NEČAJEV, A.: Prezentace na přednášce „*Preventivní katastrofa*“ [online]. (PPTX) [cit. 23-02-2019]. Dostupné z: https://www.slideshare.net/gaidar_fund/ss-10115113?from=ss_embed

UNSD Databases: [online] [cit. 23-02-2019]. Dostupné z: <https://unstats.un.org/unsd/databases.htm>.

UNSTAD: *World Economic Situation and Prospects 2014* [online]. (PDF) [cit. 24.02.2019] Dostupné z: http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_current/2014wesp_country_classification.pdf.

World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files: [online] [cit. 24-02-19]. Dostupné z: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD?end=2017&locations=XM-XD-XT-XN-1W&start=1962&view=chart>

Seznam grafů

Graf 1 – Průměrný roční přírůstek vnějšího dluhu SSSR v období 1985-1991 a Ruska v 1992-1998.	20
Graf 2 – Rozvoj HDP Sovětského svazu na obyvatele v letech 1970-1990.	31
Graf 3 – Porovnání HDP na obyvatele Ruska, Číny, Japonska, USA, Velké Británie, Německa a Francie v letech 1960-2017.	32
Graf 4 – Vývoj HND na obyvatele v SSSR v letech 1970–1990.	34
Graf 5 – Přirozený přírůstek ve státech bývalého Sovětského svazu v letech 2010 a 2015 (v %).	44
Graf 6 – Hrubá míra porodnosti států bývalého SSSR v letech 1970, 1980, 1991, 2001, 2016 (v ‰).	45
Graf 7 – Hrubá míra úmrtnosti států bývalého SSSR v letech 1970, 1980, 1991, 2001, 2016 (v ‰).	46

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Vnitřní rozdělení států bývalého SSSR podle HDP na obyvatele na rok 2017.	33
Tabulka 2 – Klasifikace států bývalého SSSR podle World Bank na rok 2017.	35
Tabulka 3 – Inflace v postsovětských republikách v letech 1993- 2017, spotřebitelské ceny (ročně %).	36
Tabulka 4 - Tempo růstu inflace v postsovětských republikách v letech 1993-2017, spotřebitelské ceny (v %).	36
Tabulka 5 – Inflace ve velmocích v letech 1993-2017, spotřebitelské ceny (ročně %).	37
Tabulka 6 - Tempo růstu inflace ve velmocích v letech 1993-2017, spotřebitelské ceny (v %).	37
Tabulka 7 – Obrat zahraničního obchodu SSSR v letech 1950-1986 podle skupin zemí (v milionech rublů).	38
Tabulka 8 – Import, export a saldo Ukrajiny a sousedními zeměmi, v roce 2017 (mld. USD).	39
Tabulka 9 – Import Estonska a sousedních zemí, v letech 1990–2012 (mld. USD).	40
Tabulka 10 - Trend vývoje importu Estonska v letech 1990–2012	40
Tabulka 11 – Export Estonska a sousedních zemí, v letech 1990–2012 (mld. USD).	41

Tabulka 12 - Trend vývoje exportu Estonska v letech 1990–2012	41
Tabulka 13 – Populace SSSR a postsovětských republik v letech 1940, 1976, 1991 a 2017 (mil. lidí).	42
Tabulka 14 – Dynamika vývoje míry porodnosti a úmrtnosti mezi SSSR a světem v letech 1970, 1980, 1991, 2001, 2016 (v ‰).....	46
Tabulka 15 – Podíl migrantů na populaci v období 1990–2015 (v ‰).....	47
Tabulka 16 – Procentní podíl nevěřících a věřících v státech bývalého SSSR v roce 2004 a jejich náboženství.	48

Seznam obrázků

Obrázek 1 – HND na obyvatele, Atlas metoda (běžné ceny USD).	25
--	----